Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Рисунки
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 1910 г.

491.99-5
Р-88

1.542-5
Ռ-88
2281
33
425
-ԲՊ

ՑԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԼԵԶՒԻ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐՈՎ ԵՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Սորիցն եւ միջին դպրոցների համար

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱՐԵՓՈԽՒԱԾ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍ
ՀԼԵՔՏՐԱՅԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՕԼԻՍ № 7
1910

19 APR 2013
6324
04 MAY 2010
491.542-5
Ռ88
425
Հշ-ԹՈ
Հ.Հ.Գ.Ա. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Հ.Հ.Գ.Ա. Публичная Библиотека
7/XI 1922
ԵՐԵՎԱՆ, Մասնաճյուղ
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ-ՀԱՆՐԱՊԵՏ.
Հ. Հ.
ՌԵԴԱԿՑԻԱ ԳԱԶԵՏԻ „ՄՇԱԿ"
ՊՈԼԻՍ.
Ռ 63 91
Ռ 63 90

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԼԵԶՒԻ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐՈՎ ԵՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Ասարիք մեջեցի դպրոցների համար

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱՐԵՓՈԽՒԱԾ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍ
ԷԼԵՔՏՐԱՇԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՑ, ՊՕԼԻՍ. 7
1910

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Քերականական դասընթացն աւելի գործնական դարձնելու համար՝ դասագրքիս երկրորդ տպագրութեան մէջ զետեղուած են զանազան վարժութիւններ, որոնց շնորհիւ աշակերտը հիմնաւորապէս իւրացնում է այս կամ այն կանոնը կամ լեզուական առանձնայատկութիւնը։ Սակայն այդ վարժութիւնները ես զետեղել եմ, գլխաւորապէս որպէս նմուշ, դասատուների համար։ Ցանկալի և աւելի օգտակար է, որ այդ տեսակ վարժութիւնները ամէն անգամ դասատուներն իրանք կազմեն աշակերտների նոր դասից՝ ուսած յօդուածից կամ ոտանաւորից։ Թէ հնչիւնական բաժնում և թէ իւրաքանչիւր բանի մասից յետոյ՝ առանձին տեղ է տրուած ուղղագրութեան։ Առանձնապէս ուշադրութիւն է դարձրուած այն դէպքերի վերայ, որոնք յաճախ սխալ են պատճառում։ Ուղղագրական ընդհանուր գիտելիքների հետ միասին՝ ի միջի այլոց բացատրուած են յ, վ, ւ, է, օ տառերի գործածութեան կանոնները և բերուած են այն յաճախ գործ ածուող արմատական բառերը, որոնք գրւում են է-ով, օ-ով և յ-ով։

Որովհետև դասագիրքս որոշուած է պետական և հայոց դպրոցների համար, որտեղ միաժամանակ անցնում են թէ հայերէն և թէ ռուսերէն քերականութիւն, այդ պատճառով էլ, աւելի դիւրութիւն տալու համար՝ իւրաքանչիւր քերականական հայերէն տերմինից յետոյ փակագծում դրուած է նրա ռուսերէն թարգմանութիւնը։

Վերջացնելով խօսքս, պարտք եմ համարում յայտնել խորին շնորհակալութիւնս պրոֆեսսոր Ն. Մարրին, որը՝ Կովկասի Ուսումնարանական Շրջանի պ. Հոգաբարձի յանձնարարութեամբ՝ օգնեց ինձ իր խորհուրդներով ու ցուցմունքներով այս դասագիրքը կազմելիս։

Թիֆլիսի II իգական, IV արական գիմնազիաների եւ Առեւտրական դպրոցի ուսուցիչ՝

Յարութիւն Թումանեան

ՀՆՉԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՏԱՌԵՐ

§ 1. Ամեն մի խօսք բաղկացած է առանձին հնչիւններից. օրինակ՝ ծառ խօսքի մէջ ծ, ա, ռ, հընչիւններ են (звуки)։

Հնչիւնների նշանագրերը կոչւում են տառ կամ գիր (буква)։ Հնչիւններն արտասանւում են, իսկ տառերը՝ գրւում կամ տպւում. հնչիւնները լսւում են, իսկ տառերը՝ տեսնւում ու կարդացւում։

Հայոց լեզուն ունի 38 տառ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, ո, չ, պ, ջ, ռ, ս, վ, տ, ր, ց, ւ, փ, ք, օ, ֆ։

Բոլոր տառերի այս դասաւորութիւնը կոչւում է այբբեն (азбука)։

§ 2. Տառերը բաժանւում են երեք կարգի.

1) Ձայնաւորներ (гласныя)՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, օ, ու։

2) Բաղաձայններ (согласныя)՝ բ, գ, դ, զ, թ, ժ, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, չ, պ, ջ, ռ, ս, վ, տ, ր, ց, ւ, փ, ք, ֆ։

3) Երկբարբառներ (двугласныя)՝ եա, եօ, իւ (ю), այ, ոյ (уй, ой)։

Ձայնաւոր տառերն արտասանւում են բաց բերանով (ձայնով) և կարող են գործ ածւել մենակ։

Բաղաձայն տառերն արտասանուում են բերանի զանազան մասերն իրար մօտեցնելով և գործ են ածուում միայն ձայնաւորների հետ միասին։ Իսկ երկբարբառները կազմուում են երկու տառերի միաւորութիւնից։

Յ տառը երբեմն հնչուում է, ինչպէս կիսաձայն ի (й)։ երբեմն ինչպէս հ։ իսկ երբեմն էլ անձայն է մնում (§ 12, բ, ե)։

Ի՝ դրւելով ե-ից յետոյ՝ կազմում է եւ=և։

§ 3. Մեր այբբենի տառերը, բացի հնչիւնական նշանակութիւնից, ունեն և թւական նշանակութիւն. այսպէս, օրինակ՝ ա=1, բ=2, գ=3, դ=4, ե=5, զ=6, է=7, ը=8, թ=9, ժ=10, ժա=11, ժբ=12, ժգ=13, ի=20, իա=21, իբ=22, իե=25, իթ=29, լ=30, խ=40, ծ=50, կ=60, հ=70, ձ=80, ղ=90, ճ=100, ճծա=151, մ=200, ո=1000 և այլն։

Վարժութիւն։—1. Արտագրեցէք հետևեալ ոտանաւորը, ձայնաւոր տառերի տակ քաշեցէք մի գիծ, իսկ երկբարբառների տակ՝ երկու գիծ.

Ծիծեռնակը բոյն էր շինում,
Եւ շինում էր և երգում.
Ամեն մի շիւղ կպցնելիս՝
Առաջւան բոյնն էր յիշում։
Այժմ նորից բոյն էր շինում,
Եւ շինում էր, և երգում.
Նա յիշում էր անցած աարին
Իր սընուցած ձագերին,
Որոնց ճանպին յափշտակեց
Արիւնարբու թշնամին։

2. Հայոց տառերով գրեցէք հետևեալը.

18, 23, 24, 28, 33, 35, 37, 39, 46, 49, 61, 73, 82, 94, 101, 102, 125, 138, 567, 789, 1907, 2043, 3000։

ՎԱՆԿ ԵՒ ԲԱՌ

§ 4. ա) խօսքի այն մասը, որ միանգամից է արտասանուում, կոչուում է *վանկ* (слогъ)։ Վանկը կազմուում է մի կամ մի քանի հնչիւնից։ Առանց ձայնաւորի չի կարելի վանկ կազմել։—Սե-ղան, ա-շա-կերտ, ու-սում-նա-բան։

բ) Եթէ բառի սկզբում կան երկու կամ աւելի բաղաձայն տառեր, վանկելու ժամանակ առաջին բաղաձայնից յետոյ գրւում է ը ձայնաւորը։—Գը-լուխ, ժը-պիտ, թըռչուն, տըրտ-մել։

գ) Եթէ բառի վերջում կայ ն կամ ր, վանկելու ժամանակ այդ տառերը կից բաղաձայնի հետ առանձին վանկ են կազմում։—Բե-ռըն, դու-ռըն, մե-ղըր, փո-քըր, ծա-նըր։

Վարժութիւն։—Վանկեցէք հետևեալ բառերը.

Քանոն, տետրակ, թանաք, գրիչ, սենեակ, պայուսակ, թշնամի, կրկնութիւն, գրչահատ, առաւօտ, եկեղեցի, հիւրասիրել, ընտանիք, իմաստութիւն, օրիորդ, օրացոյց, աշակերտուհի, ովկիանոս, Մարիամ, դառն, խառն, մանր, կարծր, կայսր։

§ 5. Մէկ կամ աւելի վանկը, որ իր մէջ պարունակում է մի որևիցէ միտք կամ նշանակութիւն,

կոչւում է բառ (слово)։—Ձի, տուն, սեղան, մատիտ, թանաքաման։

Վանկերի թիւին նայելով՝ բառը լինում է.

1) Միավանկ (односложное)՝ ծառ, կով, ուլ, քար, մարդ։

2) Բազմավանկ (многосложное)՝ յա-տակ, պա-տու-հան, աշ-խա-տա-սի-րու-թիւն։

§ 6. Բառի այն մասը, որ անփոփոխ է մնում և պարունակում է իր մէջ նրա բուն նշանակութիւնը, կոչւում է արմատ (корень). օրինակ՝ խօսել, անխօս, խօսք, խօսելիք բառերի մէջ խօս արմատ է։

Բառի այն մասը, որ դրւած է արմատից յետոյ, կոչւում է վերջաւորութիւն (окончаніе). օրինակ՝ խօսել, խօսելիք բառերի մէջ ել, ելիք վերջաւորութիւններ են։

Իսկ բառի այն մասը, որ դրւած է արմատից առաջ, կոչւում է նախածանց (приставка). օրինակ՝ անխօս բառի մէջ ան նախածանց է։

Արմատական բառը կոչւում է նախատիպ (первообразное)։ Իսկ եթէ նախատիպ բառը սկզբից կամ վերջից մասնիկներ է ընդունում, կոչւում է ածանցեալ (производное). օրինակ՝ հայր նախատիպ բառ է, իսկ անհայր, հայրական, հայրաբար, հայրենիք՝ ածանցեալ։

Վարժութիւն։—Հետևեալ նախատիպ բառերից կազմեցէք ածանցեալ բառեր.

Գիր, ջուր, տուն, դաշտ, մարդ, որդի, մայր, քաջ, սէր, հոգի։

§ 7. Բառը կազմութիւնով լինում է.

1) Պարզ (простое), որ միացած չէ ուրիշ բառի հետ։—Սեղան, տուն։

2) Բարդ (сложное), որ երկու կամ աւելի բառից է կազմւած։—Սեղանատուն, բարեկամ, առուտուր։

Ինչպէս տեսնում ենք, բարդ բառերը կազմւում են ա, ե, ու յոդակապ տառերի օգնութեամբ։

Ծանօթ.—Այդ յոդակապներից ա և ե ձայնաւորները կազմում են նախընթաց բառերի բնի վերջին մասը. իսկ ու-ն շաղկապ է։

Մի քանի բարդ բառեր չունեն յոդակապ տառեր։—Հացթուխ, ջրկիր, ձեռընտու և այլն։

Վարժութիւն։—Կազմեցէք բարդ բառեր հետևեալ բառերից.

Գունդ—զօրք, տուն—ժամ, սիրտ—բարի, գիրք—վաճառել, մտնել—լոյս, հանել—պատ, հիւր—սիրել, սէր—մարդ, առտիճան—բարձր, պետ—խումբ, թուք—մուր, կեր—խում։

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ՄԵԾԱՏԱՌ

§ 8. Ամեն մի տառ գրւում է կամ տպւում երկու ձևով՝ *մեծատառ* (прописная) Ա, Բ, Գ... և *փոքրատառ* (строчная) ա, բ, գ...

Մեծատառով սկսւում են.

ա) Յատուկ անունները։—Արամ, Լևոն, Եփրատ, Թիֆլիս, Մասիս։

բ) Ամեն նոր գրութեան առաջին բառը։—Զմեռն էր։ Տատին շրջապատեցին թոռները և խնդրեցին, որ մի հեքիաթ ասի։ Նա սկսեց։

գ) Ոտանաւորի ամեն մի տողի առաջին բառը։—

Սարի գլխին տխուր ժըպտաց
Ղարաբաղի արևը,
Զրաբերդի անտառներին
Տըւաւ վերջին բարևը։

դ) Քաղաքավարական գրութեան մէջ Դուք, Ձեր, Ձեզանից... բառերը, սրբազան անուններն ու տիտղոսները։—Արարիչ, Փրկիչ, Նորին Մեծութիւն, Վեհափառ Տէր։

ե) Գրւածքների և պարբերական թերթերի անունները։—«Կուռածաղիկ» ու «Հացի խնդիր» վէպերը գրել է Պերճ Պռոշեանը։ «Մշակը» լրագիր է։ «Աղբիւրն» ու «Հասկերը» մանկական ամսագրեր են։

Ե, Է

§ 9. Ե բառի սկզբում հնչւում է, ինչպէս կարճ իէ (ես, երկու, եղբայր), իսկ բառի միջին՝ է (մեծ, գիշեր, ձեռներ)։

ա) Բառերի վերջում ե չի գործ ածւում, այլ գրւում է է։—Նունէ, Եւգինէ, գուցէ, մի՞թէ, բոպէ, մարգարէ։

բ) Բառերի միջին մեծ մասամբ գրւում է ե, իսկ է քիչ է գրւում։ Ուղղագրութեան համար պէտք է սովորել է-ով գրւող բառերը։

Է-ով գրւում են հետևեալ յաճախ գործ ածւող բառերը.

Արդէն	Գոմէշ	Խէթ	Նէր	Վէր (վայր)
Աղէտ	Դէզ	Խէժ	Շէկ	Վէրք
Աղէս	Դէմ	Ծէս	Շէն	Վրէժ
Անէծք	Դէմք	Կէս	Պատճէն	Տպէտ
Անօրէն	Դէս, դէն	Կէտ	Պատնէշ	Տէր
Ապաւէն	Դէպի	Հանդէս	Պատէր	Տնօրէն
Առնէտ	Դէպք	Հէգ	Պարտէզ	Փէշ
Ասպարէզ	Դէտ	Հրաւէր	Պէս	Փոխարէն
Բզէզ	Երէց	Հրէշ	Զրվէժ	Քարտէզ
Բէճ	Զէնք	Զէթ	Սէր	Քէն
Գէթ	Թէկուզ	Մէգ	Վէճ	Օրէնք
Գէս	Թէպէտ	Մէկ	Վէպ	
Գէր	Ժապաւէն	Մէջ	Վէտ-վէտ	

գ) Է-ով գրւում են այն յատուկ անունները, որոնք վերջանում են էլ, էս, էն։—Միքայէլ, Իսրայէլ, Ռաֆայէլ, Յովհաննէս, Ներսէս, Խորէն, Ռուբէն, Գուրգէն, Կայէն, Սուրէն և այլն։

դ) Է-ով գրւում են այն բառերը, որոնք ունեն

հետևեալ վերջաւորութիւնները.

էէտ՝ հոտաւէտ, գինեւէտ, խոտաւէտ։

ըէն՝ հայերէն, ռուսերէն, համօրէն, փոխարէն։

ղէն՝ ոսկեղէն, մրգեղէն, հողեղէն։

պէս՝ այսպէս, այդպէս, այնպէս, վերջապէս։

էք՝ երեխէք, Զրօրհնէք, եկէք, գնացէք.

էր՝ գրէր, տանէր, խօսէր, ասէր։

Ինչպէս տեսնում ենք, է գլխաւորապէս գրում է բառերի վերջին վանկում։ Բայց կան բառեր, որոնց վերջին վանկում գրւում է ե։—Այստեղ, այնտեղ, ահեղ, զօրեղ, հանճարեղ, ասես, ուտես, տեսնես, խօսել, տանել և այլն։

ե) Բառերի միջին՝ ձայնաւորից առաջ սովորաբար գրւում է է։—Խօսէի, խօսէիր, խօսէինք, խօսէիք, խօսէին, մարգարէանալ, միջօրէական, բոպէական, քրիստոնէութիւն, Թադէոս, Մատթէոս, Գէորգ և այլն։

Վարժութիւն։—Արտագրեցէք հետևեալ յօդուածը և խաչերի տեղ, ուր հարկաւոր է, դրէք ե կամ է.

×կ×ւ ×ր գարունը։ Աշխ×նն ու Արիստակ×սը շատ ուրախ ×ին։ Բոլոր ×ր×խ×քը գնացին պարտ×զը։ Տանը միայն մնաց Գայիան×ն։ Նա դ×ռ պիտի պատրաստ×ր իր հայ×ր×ն դասը։ Ար×գակը ժպտում ×ր վ×րից ու հրաւ×ր կարդում նրան. «մթթէ բաւական չ×, ինչքան պարապ×ցիր. դուրս ×կ, տ×ս ինչպ×ս ուրախ × պարտիզում, տ×ս թ×նչ հոտաւ×տ ծաղիկն×ր ու թ×նչ կանաչ×ղ×նն×ր կան»։—Ոչ, պայծառ ար×ւիկ, մինչ×ւ գործ×րս չը վ×րջացն×մ, ×ս չ×մ կարող տ×ղից շարժւ×լ։ Վերջապ×ս Գայիան×ն սովոր×ց դասը, ×լաւ ս×նեակից ու դիմ×ց դ×պի պարտ×զ։

Ո, Օ

§ 10. *ա) Ո բառերի սկզբում կարդացւում է ւօ, ինչպէս՝ ոտ, որը, ոսկի, որդի։*

Բացառութիւն են կազմում ով, ովկիանոս, ովսաննա և այլն, ուր վ-ից առաջ ո հնչւում է օ։

բ) Բառերի միջին ո հնչւում է օ։—Նոր, ձոր, բոլոր, հողոտ։

գ) Բառերի վերջում ո մենակ չի մնում, այլ ընդունում է յ։—Յետոյ, սիրոյ, երեկոյ, Աստուծոյ։

Բառերի վերջում օ սակաւ է գործ ածւում։—Տօ, օհօ, ծօ, Մկօ, Մարօ, Մարգօ, Խէչօ, Կարօ։

դ) Բառերի միջին մեծ մասամբ գրւում է ո, իսկ օ քիչ է գործ ածւում։ Ուղղագրութեան համար պէտք է սովորել օ-ով գրւող բառերը։

Օ-ով գրւող բառերից յաճախ գործ են ածւում սրանք.

Ակօս	Դրօշակ	Կարօտ	Մօտ	Ոսկեղօծ
Աղօթք	Եօթը	Կրօն	Մօր (մայր)	Պաշտօն
Աղօտ	Եղբօր	Կօշիկ	Մօրուք	Պօղոս
Ամօթ	Զբօսնել	Համառօտ	Յօդւած	Սօս, սօսի
Անօթ	Զօրք	Հետաղօտել	Յօժար	Վաղօրօք
Անօթի	Թօշնել	Հղօր	Յօնք	Վառօդ
Առաւօտ	Իրօք	Հօտ	Յօրանջել	Տօթ
Արդեօք	Խելօք	Հօտաղ	Յօրինել	Տօն
Արօտ	Խօսք	Հօր (հայր)	Նախօրօք	Ցօղ
Արօր	Ծանօթ	Զօն	Նարօտ	Օրօր
Բօթ	Ծղօտ	Ղօղանջել	Նօսր	
Գօտի	Ծնօտ	Ճօճ	Շօշափել	

Բառերի ածանցման ու բարդութեան ժամանակ օ մնում է անփոփոխ։—Աղօթք, աղօթել, ա-

զօթասէր։ Կրօն, անկրօն, կրօնական, կրօնուսոյց, կրօնասէր։

Վարժութիւն։—Արտագրեցէք հետևեալ յօդուածը և խաչերի տեղ, ուր հարկաւոր է, դրէք ո կամ օ.

Մի ×ր ×ձը ս×զալ×վ եկաւ Հաս× անուն×վ գիւղսցու մ×տ և ն×րա հետ սկսեց խ×սել. «Բարի գրացի, այս×բանից եկ ապրենք եղբ×ր պէս. էլ×չ դու ինձանից և ×չ ես քեզանից չը վախենանք։ Խ×րխս փ×խել եմ, էլ ծուռ ճանպ×վ չեմ ս×զալու, ×չ×քի ՁԼաս չեմ տալու»։— Թէպէտ ն×ր է ք× կաշին, ասաց Հաս×ն, բայց հ×գիդ առաջանն է։ Ասաց ու մէկ հարւած×վ գլ×րեց ն×րան։ Յետոյ ապահ×վ սկսեց ար×ր×վ խ×ր ակ×ռներ ծրել հ×ղի մէջ, վարել, ցանել, ×ր վերջը ց×րեն×վ լցնի իր հ×ր։

Ը

§ 11. ա) Ը ձայնաւորը բառի սկզբում և վերջում միշտ գրւում է։—Ընկեր, ծառը։

բ) Բառերի միջին բաղաձայնների մօտ, ուր լսւում է ը, սովորաբար չի գրւում. օրինակ՝ լսւում է զբրել, զբրկել, թբշնամի, մբրթմբրթալ, երկնքի, խորհբրդի, բայց գրւում է՝ զրել, զրկել, թշնամի, մրթմրթալ, երկնքի, խորհրդի։

Տողադարձի ժամանակ այդ բառերի մէջ ը ձայնաւորը գրւում է (§ 4, բ)։—Գբ-րել, զբբ-կել, թբշնամի, մբրթ-մբրթալ և այլն։

գ) Բարդ բառերի միջին, երբ երկրորդ բաղադրիչ մասն սկսւում է ը-ով, գրւում է ը։—Հատընտիր, նորընծայ՝ դասընկեր, խոչընդոտ, ճակընդեղ։

դ) Բառերի սկզբում ստ, սպ, սկ, սբ, սփ, սթ,

զգ, զբ, շտ կապակցութիւններից առաջ լսւում է կարճ ը, բայց չի գրւում։—Ստուգել, սպասել, սկսել, սքանչելի, սփոփել, սթափւել, զգոյշ, զբօսնել, շտապել։

Բացառութիւն են կազմում սփռել, շփոթ և այլն։

Յ

§ 12. ա) Յ բառի սկզբում կարդացւում է հ։—Յատուկ, յայտնի, յիսուն, յարմար։

Բառերի սկզբում յ համեմատաբար աւելի քիչ է գրւում, քան թէ հ։ Ուղղագրութեան համար պէտք է ոսվորել յ-ով սկսւող բառերը։

Յ-ով սկսւող բառերից յաճախ գործ են ածւում սրանք.

Յակինթ	Յաջորդ	Յարութիւն	Յղանալ	Յորձանք
Յաղթել	Յառել	Յաւելւած	Յղկել	Յուլիս
Յաճախ	Յարեաւ	Յաւէտ	Յօրելեան	Յունիս
Յամառ	Յասմիկ	Յաւիտեան	Յոգնակի	Յունուար
Յայտնի	Յատակ	Յափշտակել	Յոգնել	Յուշարար
Յանդ	Յատուկ	Յեղաշրջել	Յուզել	Յստակ
Յանդիմանել	Յարատև	Յենել	Յոյժ	Յօդ, յօդւած
Յանդուգն	Յարգել	Յետ (ետ)	Յոյն	Յօժար
Յանկարծ	Յարդ	Յիմար	Յոյս	Յօնք
Յանձնել	Յարկ	Յիշել	Յոպոպ	Յօրանջել
Յանցանք	Յարձակւել	Յիսուն	Յորդ	Յօրինել
Յաջող	Յարմար	Յիրաւի	Յորդորել	

Բառերի ածանցման ու բարդութեան ժամանակ յ մնում է անփոփոխ։—Յաղթել, անյաղթ, յաղթական, յաղթանդամ։

Բացի սրանցից Յ-ով գրւում են շատ յատուկ

անունները։—Յիսուս, Յուդա, Յովհաննէս, Յովսէփ, Յակոբ, Յովնան և այլն։

բ) Բառի միջին և վերջին յ կարդացւում է ինչպէս կէս ի (й)։—Այգի, հայ, թէյ, Նոյ։

գ) Բառի վերջում ա և ո ձայնաւորներից յետոյ սովորաբար գրւում է յ։—Ծառայ, երեխայ, դայ, կայ, երեկոյ, յետոյ, սիրոյ։

Բացառութիւն են կազմում.

1. (Դու) ասա, կարդա, գնա, խաղա...

2. Սա դա, նա, սրա, դրա, նրա, սոքա, դոքա, նոքա, սոցա, դոցա, նոցա, իրա, քո։

3. Ահա, հիմա, ապա, աշկարա, այո։

4. Յատուկ անունները՝ Յուդա, Աննա, Մուսա, Մոսկւա։

5. Օտար անունները՝ փաշա, բօշա, դրամա, պիեսա։

դ) Ց վերջացած բազմավանկ բառերը, երբ իրանցից յետոյ ընդունում են ս, ղ, ն, ներ՝ կորցնում են յ գիրը։—Ծառաս, ծառադ, ծառան, ծառաներ։

ե) Ց կարդացւում է միայն միավանկ բառերի վերջում։—Հայ, բայ, թէյ, Նոյ։

Բացառութիւն են կազմում՝ կայ, զայ, տայ, լայ և այլն։

Իսկ բազմավանկ բառերից յետոյ յ համր է մնում. օրինակ՝ ծառայ, երեխայ, յետոյ, երեկոյ կարդացւում է՝ ծառա, երեխա, յետո, երեկո։

զ) Ց դրւելով ա և ո ձայնաւորից յետոյ կազմում է այ և ոյ (уй, ой) երկբարբառները (§ 2, 3)։—Զայն, եղբայր, լոյս, գոյն, հոյակապ, նոյեմբեր։

է) Յատուկ անունների և օտար բառերի վերջին

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
S.S.S.R. Публичная Библиотека
7/XI 1922
ИМЕНИ А. МИСАКИ
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

10041
1639

ա-ից յետոյ յ չի գրւում. իսկ եթէ գրւում է, վարդացւում է։—Արփաչայ, Գեօկչայ, Շանխայ, տրամւայ, հարայ։

Վարժութիւն։—Գրեցէք թելադրութեամբ հետևեալը.

Յունիսը և յուլիսը ամառային ամիսներ են։ Յարէթը Նոյի որդին էր։ Ախուրեանի միւս անունն է Արփաչայ։ Յակոբը Յովսէփի հայրն էր։ Աստուծոյ պահած գառը գայլը չի տանիլ։ Համբարձումը կարդաց մի հայերէն պօէմա, որ կոչւում է «Դալի-Մահրասա»։ Աննա, գնա Յովակիմին ասա, որ գայ այստեղ. յետոյ եկ, քեզ մի ընծայ տամ։ Մայր ցամաքը հինգ է՝ Եւրոպա, Ասիա, Աֆրիկա և Աւստրալիա։ Աշխարհս ունի չորս կողմ՝ արևելք, արևմուտք, հիւսիս և հարաւ։ Այսօր տեսայ մի քահանայ։ Տէր Յովհաննէսը մեր քահանան է։ Մի երեխայ հօրը հետ այգուց յետ էր գալիս տուն։ Ահա քո երեխաները գնում են։

Ի, Վ

§ 13. ա) ւ և վ հնչւում են միատեսակ։ Սրանցից վ գրւում է միայն բառի սկզբում և ո ձայնաւորից յետոյ (վարդ, վերք, ծով, խառվել). իսկ միւս դէպքերում գրւում է ւ։—Հաւ, թեւ, թիւ, հիւանդ, հալատ, առաւօտ, զինւոր, առւակ։

Բարդ բառերի մէջ երկրորդ բաղադրիչի սկզբի վ-տառը մնում է։—Վարդավառ, օրավար, գրավաճառ, արագավազ։

բ) Բառի սկզբում ո-ից առաջ վ չի գրւում։—Որդի, որբ, ոսկի, որսորդ։

գ) ւ՝ դրւելով ի ձայնաւորից յետոյ, կազմում է իւ (ю) երկբարբառը (§ 2, 3)։—Իւղ, իւր, հիւր, գիւղ։

Իւ կարդացւում է իբրև Ю բառի սկզբում և արմատական բաղաձայնի առաջ (իւղ, հիւսն). իսկ բառի վերջում և ձայնաւորի առաջ կարդացւում է իվ (թիւ, հիւանդ)։

դ) Ւ՝ գրւելով ո ձայնաւորից յետոյ, կազմում է ու (у)։—Ուղտ, ուլ, թուղթ, ջուր, կատու, լեզու։

ե) Ու երբեմն գործ է ածւում ձայնաւորից առաջ ւ տառի փոխարէն։—Աստուած, առուակ, նուէր, զուարթ։

Բայց այս ձևը մեր այժմեան լեզուում համարեա վերացել է, և ու-ի տեղ՝ գրւում է ւ։—Աստւած, առւակ, նւէր, զւարթ։

Վարժութիւն։—1. Արտագրեցէք հետևեալ բառերը և խաչերի փոխարէն, ուր հարկաւոր է, գրեցէք վ կամ ւ.

×անք, ×ահան, ցա×, կո×, դի×ան, տեսա×, պառա×, բարո×, մատիտո×, գրքո×, զօրա×ար, զօրա×որ, ×արդապետ, ×ասակ, պատի×, առա×օտ, ա×աղ, նա×ակ, բոցա×առ, ա×ետիս, թագա×որ, բան×որ, մրգա×աճառ, հաշի×, հո×ի×, տերե×, ձե×, անձրե×ային, թե×ա×որ։

2. Գրեցէք թելադրութեամբ հետևեալը.

Ծիտը ծառին ծլլլլում է, ծիւ, ծիւ, ծիւ,
Բաղէն գլխին պլտրտում է, վիւ, վիւ, վիւ.
Ծիտը լռեց, ծիտը վախեց, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ,
Բաղէն թռաւ, բաղէն փախաւ, ի՞նչ լաւ էլաւ, հէ՛ հէ՛, հէ՛։

—

Վարդանն ու Վաղարշակը մի օրավար հող վարեցին։ Ուսորդը հրացանով մի վարազ սպանեց։ Հովի անկողինը։ Վահան վարդապետը առաւօտեան նաւակով ուղևորւեցաւ Սևանայ վանքը։ Զօրավարը քաջալերում է զինուորներին։

Ղ , Խ

§ 14. ա) Ղ բաղաձայններից առաջ սովորաբար հնչւում է խ. օրինակ՝ գրւում է թուղթ, աղքատ, կեղտ, բայց կարդացւում է թուխթ, ախքատ, կեխտ։

բ) Բաղաձայններից առաջ սովորաբար գրւում է ղ, իսկ խ շատ քիչ է գործ ածւում։

Խ բաղաձայններից առաջ գրւում է հետևեալ բառերում՝ ախտ, անխախտ, բախտ, երախտիք, ուխտ, ապուխտ, զմրուխտ, պանդուխտ, վախճան, ժխտել, Սանդուխտ, Խոսրովիդուխտ։

գ) Ղ-ից յետոյ ը հնչւում է ինչպէս ա։—Աղբիւր, եղբայր, ողբալ։

Ռ , Ր

§ 15. ա) Ռ տառը հնչւում է կոշտ, իսկ ր՝ փափուկ։

Ռ սովորաբար գրւում է ն բաղաձայնից առաջ։—Թոռն, բուռն, նուռն, լեռնային, մեռնել, դարնութիւն, խարնուրդ։

Միւս բաղաձայններից առաջ գրւում է ր։—Վարդ, բարձ, արտ, կարճ, զարդ։

Բացառութիւն են կազմում՝ ուռկան, ուռճանալ, խոպոտ, կառք, կուռք եւ այլն։

բ) Կրկնութիւնով կազմւած բառերի մէջ առաջին ռ-ն՝ ընկնելով բաղաձայնից առաջ, ր-ի է փոխւում։—Բարբառ, մրմուռ, գրգիռ, կրկռալ, թրթռալ։

Բայց երբ հարկաւոր է ցոյց տալ ձայնի սաստկութիւն, երկուսն էլ ռ է գրւում։— Մռմռալ, ճռռալ, կռկռալ։

Բ, Գ, Դ, Զ, Ջ

§ 16. Ր տառից յետոյ ը, գ, դ, ծ, ջ հնչւում են՝ փ, ք, թ, ց, չ. օրինակ՝ որը, Սարգիս, Վարդան բարձր, մրջիւն կարդացւում են՝ որփ, Սարքիս Վարթան, բարձր, մրչիւն։

Բ, գ, դ, ծ, ջ տառերը հնչւում են իբրև փ, ք, թ, ց, չ նաև հետևեալ դէպքերում.

ա) Ձայնաւորից յետոյ։—Գրաքար, թագաւոր, օդ, օձ, Էջմիածին։

բ) Այ, ոյ երկբարբառներից յետոյ։—Այրբեն, այգի, գոյգ, մոյգ։

գ) Երբեմն մ, ն բաղաձայններից յետոյ։—Համբուրել, անգամ, անդամ, մաղձ։

ՏՈՂԱԴԱՐՁԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

§ 17. Բառերի մասերը մի տողից միւսը փոխադրելու համար՝ պէտք է գիտենալ տողադարձի կանոնները (правила переноса).

Այդ կանոնները հիմնւած են բառերի վանկելու վերայ և սրանք են.

ա) Երկու ձայնաւորից մէկը մնում է առաջին տողում, իսկ երկրորդը փոխադրւում է միւս տողը։—Լի-ազոր, մի-աբան, ա-ի-եղերք։

բ) Երկու միատեսակ բաղաձայններից մէկը մնում է առաջին տողում, իսկ միւսը փոխադրւում է միւս տողը։—Սեղան-ներ, տիկին-ներ, այր-բեն։

գ) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ մի բաղաձայն, վերջինս անցնում է հետևեալ տողը։—Հո-գի, տա-րի։

դ) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ երկու բաղաձայն, վերջիններս իրարից բաժանւում են։—Արդար, գառ-նուկ։

ե) Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ կայ երեք բաղաձայն, միայն վերջին բաղաձայնն է փոխադրւում միւս տողը։—Պաշտ-ան, քաղց-ր-ութիւն։

զ) Եթէ բառի մէջ երկու կամ երեք բաղաձայնի մօտ լսւում է ը, տողադարձի ժամանակ այդ գիրը գրւում է (§ 4, բ, 11, բ)։—Գը-լուխ, թը-նամի, գա-ռը, մա-սը։

է) Երկբարբառների գրերը տողադարձի ժամանակ միմեանցից չեն բաժանւում։—Հայ-րիկ, գիւ-ղում։

Տողադարձի նշանը կոչւում է ենթամնայ (-). սա գրւում է առաջին տողի վերջին։

Վարժութիւն։—Ի՞նչպէս պէտք է վանկել հետևեալ բառերը տողադարձի ժամանակ.

Բարի, որդի, աշակերտ, աշակերտուհի, էութիւն, այգի, գոյութիւն, Հայաստան, միասին, որդիական, տներ, գլուխ, երկնքի, խորհրդաւոր, նշաններ, ամաններ, բարձր, բարձրանալ, կրկնել, ընտանիք, ընկեր, թրխկթրխկալ, գրէի, խօսէին, գիւղացի, մտերիմ, հարստանալ, սպասել, շտապել, շփոթել, սփռել, զբաղւել, սքանչանալ, զգուշանալ։

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ

§ 18. Ամեն մի առանձին միտք, որ արտայայտում ենք բառերով, կոչւում է նախադասութիւն (предложеніе)։—Աշակերտը գրում է։ Եկաւ գարունը։ Օրը տաք է։ Սոխակը թռչուն է։

Նախադասութեան մէջ երկու գլխաւոր անդամ-

ները (главные члены) *կան՝ ա) ենթակայ* (подлежащее) *և բ) ստորոգեալ* (сказуемое)։

ա) Ենթակայ կոչւում է այն գլխաւոր առարկան, որի մասին խօսւում է նախադասութեան մէջ։—Աշակերտը, գարունը, օրը, սոխակը։

բ) Ստորոգեալ կոչւում է այն, ինչ որ ասւում է ենթակայի մասին։—Գրում է, եկաւ, տաք է, թռչուն է։

Ենթական պատասխանում է ո՞վ և ի՞նչ հարցերին, իսկ ստորոգեալը՝ ի՞նչ է անում, ի՞նչ արաւ կամ ի՞նչ կ'անի առարկան, ի՞նչ է լինում, ինչպէս է, ի՞նչ է և այլն։

Ենթական ստորոգեալից ոչ մի կէտադրութեան նշանով չի բաժանւում։ Նախադասութեան վերջում դրւում է վերջակէտ (։)։

Վարժութիւն։ — Արտագրեցէք հետևեալ նախադասութիւնները, քաշեցէք ենթակաների տակ մի գիծ, իսկ ստորոգեալների տակ՝ երկու գիծ.

Էլ չը խօսեց Արաքսը, յորձանք տւեց ահագին,
Օղակ-օղակ օձի պէս՝ առաջ սողաց մոլեգին։

—

Գեղեցկանիստ է Աշտարակ,
Շատ այգիններ նա ունի.
Այնտեղ երկինքն է կապուտակ,
Այնտեղ օդն է քաղցրալի։
Այդ սիրուն գիւղն ունի մի գետ,
Եւ այն լի է ձկներով։

§ 19. *Բացի գլխաւոր անդամներից, նախադասութեան մէջ լինում են երկրորդական անդամներ*

(второстепенные члены), *որոնք են՝ ա) որոշող կամ յատկացուցիչ* (определеніе), *բ) լրացուցիչ* (дополненіе), *գ) պարագայական* (обстоятельственныя) *և դ) կոչական* (звательныя) *բառեր։*

ա) Որոշող կամ յատկացուցիչ բառերը պատասխանում են ի՞նչպիսի կամ ո՞րպիսի, ո՞ւմ, ինչի՞, քանի՞, ո՞ր հարցերին։—Եղբայրս լաւ (ի՞նչպիսի) մարդ է։ Յաբէթը Նոյի (ո՞ւմ) որդին էր։ Ծովի (ինչի՞) ջուրն աղի է։ Ես ունիմ երկու (քանի՞) գիրք։ Մարգարիտը առաջին (ո՞ր) դասարանումն է։ Թիֆլիս (ո՞ր) քաղաքը մեծ է։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք յատկացուցիչ բառերը և տակը գիծ քաշեցէք.

Օձի կծածը կը սաղանայ, լեզուի՝ կծածը չի սաղանալ։ Ծերանաս, ծերի պատիւն իմանաս։ Սուրբ Մեսրոպ Տարօն գաւառի Հացիկ գիւղից էր։ Մասիսը Հայաստանի ամենաբարձր սարն է. նրա գագաթը ծածկւած է ձիւնով։ Մեր երկիրը կոչւում է Կովկաս։ Յակոբն ունէր տասներկու որդի։

2. Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւն, որոնց մէջ լինեն որոշող բառեր։

բ) Լրացուցիչ բառերը պատասխանում են ո՞ւմ, ի՞նչ(ը), ինչի՞, ո՞ւմնից, ինչի՞ց, ինչո՞վ հարցերին։—Հայրը սիրում է որդուն (ո՞ւմ)։ Եղբայրը ստացաւ նամակ (ի՞նչ) իր քրոջից (ումնի՞ց)։ Նա գրում է մատիտով (ինչո՞վ)։

Վարժութիւն։—1. Գտէք լրացուցիչ բառերը հետևեալ ոտանաւորի մէջ.

Այժմ վախով նա իր ձեռքը
Պարզում է անց կացողին.

Այժմ զուրկ է ամեն բանից,
Զ՚ունի անգամ հացի գին։
Ամենայն օր իր մարմինը
Անուշահոտ ջրերով
Լանում էր, մազը սանրում
Կրիայի նուրբ սանրով։

2. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ ամեն մի ստորգեալի մօտ լրացուցիչ բառ դրէք.

Ուսուցիչը պատմում է (ի՞նչ)։ Կայէնը սպանեց (ո՞ւմ)։ Հարուստը օգնում է (ո՞ւմ)։ Աշխատասէրն արժանի է (ինչի՞)։ Գրատախտակի վրայ գրում են (ինչո՞վ)։ Աղբատը զուրկ է (ինչից)։ Երեխան ընծայ ստացաւ (ումից)։ Հայրը մօտեցաւ (ո՞ւմ)։ Դաշտը զարդարւում է (ինչո՞վ)։

դ) Պարագայական բառերը ցոյց են տալիս գործողութեան՝

1. Տեղը, պատասխանելով ո՞րտեղ, ո՞ւր, ո՞րտեղից հարցերին։—Գիւղացին աշխատում է դաշտում (ո՞րտեղ)։ Նա դաշտից (ո՞րտեղից) գնում է տուն (ո՞ւր)։

2. Ժամանակը՝ պատասխանելով ե՞րբ, մինչեւ ե՞րբ, ո՞րքան ժամանակ, ո՞ր ժամանակից հարցերին։—Մայիսին (ե՞րբ) բացւում է վարդը։ Առաւօտից (ո՞ր ժամանակից) մինչեւ երեկոյ (մինչև ե՞րբ) նա կարդում էր։

3. Որպիսութիւնը՝ պատասխանելով ի՞նչպէս, ի՞նչ տեսակ հարցերին։—Սոխակը երգում է անուշակ (ի՞նչպէս)։

4. Պատճառը և նպատակը՝ պատասխանելով ինչո՞ւ, ինչի՞ համար, ինչից հարցերին։—Աշակերտն իր ջանասիրութեան համար (ինչի՞ համար, ինչո՞ւ) պարգև ստացաւ։ Ձկնորսը գնաց ձուկ բռնելու (ինչո՞ւ)։ Ջուրը սառչում է ցրտից (ինչից)։

Պարագայական բառերը միւս անդամներից ոչ մի կէտով չեն բաժանւում։

Վարժութիւն։—1. Գտէք պարագայական բառերը հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ.

Մայր Արաքսի ափերով քայլամոլոր գնում եմ։
Հին-հին դարուց յիշատակ ալեաց մէջը պտրում եմ։
Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր։
Մեսրոպ գտաւ հայոց տառերը 406 թւին։
Առաւօտն ամենքը գնում են իրանց գործին։
Անձրև օրը հաւերին ջուր տուող շատ կը լինի։

2. Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւն, որոնց մէջ լինեն պարագայական բառեր։

դ) Կոչական բառերը ցոյց են տալիս՝ թէ ո՞ւմն է դիմում խօսողը։—Հայր մեր, Որ երկնքումն ես։ Գնա՛, որդեակ, աշխարհս անցիր, պանծալի անուն մեծի դու ստացիր։

Երբ կոչական բառը դրւած է նախադասութեան սկզբում կամ վերջում, միւս անդամներից բաժանւում է ստորակէտով (,), իսկ երբ դրւած է նախադասութեան միջում, երկու կողմից է ստորակէտ առնում։

Կոչական բառերի գլխին դրւում է շեշտ (՛)։—Հայր, որդեակ։

Շեշտը դրւում է նաև հրաման կամ խնդիր պարունակող բառերի վրայ։—Գնա՛, անցիր, ստացիր։

Վարժութիւն։—Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք կոչական ու հրաման կամ խնդիր պարունակող բառերը և

դրէք, ուր հարկաւոր է, շեշտ ու ստորակէտ.

Արի դու արի սիրուն նոր տարի նոր օրեր բեր մեզ։ Եկեք երեխէք եկէք ձեռք ձեռքի տանք պար բռնենք։ Արև արև եկ եկ գիզի քարին վէր եկ։ Մանիր մանիր իմ ճախարակ մանիր սիպտակ մալանչներ։ Կարդա՝ այ իմ խելօք մանուկ.

ԲԱՆԻ ՄԱՍԵՐ

§ 20. Ամեն մի առանձին վերցրած բառ կոչւում է *բանի կամ խօսքի մաս* (часть рѣчи).

Բանի մասերը ինները տեսակ են՝

1. *Գոյական անուն* (имя существительное),
2. *Ածական անուն* (имя прилагательное),
3. *Դերանուն* (мѣстоименіе),
4. *Թւական անուն* (имя числительное),
5. *Բայ* (глаголъ),
6. *Մակբայ* (нарѣчіе),
7. *Նախդիր* (предлогъ) *և յետադիր* (послѣлогъ),
8. *Շաղկապ* (союзъ),
9. *Միջարկութիւն* (метдометіе)։

Սրանցից առաջին հինգը փոփոխական (измѣняемыя) *են, իսկ վերջին չորսը՝ անփոփոխ* (неизмѣняемыя).

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

ԱՌԱՐԿԱՅ

§ 21. Ամեն մի իր կամ բան, որ ճանաչում ենք մեր արտաքին զգայարանքներով (տեսանելիքով, լսելիքով, ճաշակելիքով, հոտոտելիքով, շօշափելիքով) կամ մեր մտքով, կոչւում է *առարկայ* (предметъ)։— *Գիրք, աշակերտ, քաջութիւն, երկիւղ։*

Այն առարկան, որ ճանաչում ենք մեր արտաքին զգայարանքներով, կոչւում է *նիւթական* (чувственный)։—*Տուն, զանգակ, աղ, վարդ, ձիւն։*

Իսկ այն առարկան, որ ճանաչում ենք մեր մտքով, կոչւում է *մտաւոր* (умственный)։—*Ուրախութիւն, բոպէ, հոգի։*

Վարժութիւն։—Հետևեալ առարկաներից որն է նիւթական և որը մտաւոր.

Ջուր, ծառ, քամի, սառուց, ծաղիկ, աշխատանք, բարութիւն, մատիտ, ոյժ, եռանդ, փայտ, սէր, սեր, հօտ, հոտ, թռչուն, կարծիք, մահ, կատու, կարիք, Աստուած, հրեշտակ, երկաթ, բամբակ, կաթ, այգի։

§ 22. Նիւթական առարկան լինում է *շնչաւոր* (одушевленный) *և անշունչ* (неодушевленный)։

Շնչաւոր կոչւում է այն առարկան, որ իր կամ-

քով կարող է շարժել և փոխել մի տեղից միւսը։— Մարդ, գազան, թռչուն։

Իսկ անշունչ կոչւում է այն առարկան, որ իր կամքով չի կարող շարժել և փոխել մի տեղից միւսը։—Սեղան, գիրք, քար, փայտ։

Վարժութիւն։—Հետևեալ առարկաներից ո՞րն է շնչաւոր և ո՞րն անշունչ.

Ձի, աթոռ, գրիչ, հաւ, քանոն, աման, ձուկ, ղինւոր, հովիւ, ոչխար, կօշիկ, թուղթ, գլխարկ, խոհարար, աղջիկ, բադ, հաց, սագ, տետրակ, վարժապետ, սպայ, պայուսակ, ճանճ, նապաստակ, գրչահատ։

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ ԵՒ ՆՐԱ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

§ 23. Ամեն մի առարկայի անուն կոչւում է *գոյական* (имя существительное)։—Երեխայ, ծառ, հօտ, Արաքս, բարութիւն։

Գոյական անունները լինում են՝ *յատուկ* (собственое), *հասարակ* (нарицательное) և *հաւաքական* (собирательное).

Յատուկ կոչւում են այն անունները, որոնք պատկանում են միայն մէկ առարկայի։—Թիֆլիս, Արարատ, Կուր, Մարիամ։

Հասարակ կոչւում են անունները, որոնք պատկանում են շատ միատեսակ առարկաների։—Թռչուն, տետրակ, ծաղիկ։

Հաւաքական կոչւում է միասին հաւաքւած միատեսակ առարկաների ընդհանուր անունը։—Հօտ, ջոկ, երամ, զօրք։

Վարժութիւն։—Որոշեցէք հետևեալ գոյականների տեսակը.

Աշակ, անտառ, աշակերտ, Մոսկւա, վաշտ, սենեակ, շաքար, ալիւր, թանաք, թանաքաման, խումբ, տուն, Բաքու, Անի, փողոց, նախիր, Ախուրեան, Ագուլիս, աթոռ, պատկեր, Մարգարիտ, մարգարիտ, Եղիսաբէթ, Ադելայիդա, Յարութիւն, յարութիւն, Շուշան, շուշան, Աստղիկ, աստղիկ։

ՍԵՌ

§ 24. Գոյական անունները հայոց լեզուում չունեն քերականական *սեռ* (родъ)։

Քերականական սեռ ունեն միայն այն անունները, որոնք պատկանում են կին-մարդկանց. սրանք վերջանում են՝ *ուհի*, *անուշ* և *դուխտ*։—Աշակերտ-ուհի, ուսուցչ-ուհի, հայ-ուհի, Հայկ-անուշ, Վարդ-անուշ, Խոսրովի-դուխտ։

Միւս անունների սեռը իմացւում է միայն նշանակութիւնով. օրինակ՝ հայր, եղբայր, պապ, աքաղաղ *արական* (мужескій) սեռի անուններ են. իսկ մայր, քոյր, հարս, տատ, մարի, մաքի—*իգական* (женскій) սեռի։

ԹԻՒ

§ 25. Գոյական անուններն ունեն երկու *թիւ* (число)՝ *եզակի* (единственное) և *յոգնակի* (множественное)։

Երբ խօսւում է մի առարկայի մասին, գործ է ածւում *եզակի թիւ*։—Հաւ, պատ, որսորդ, սեղան։

Իսկ երբ խօսւում է երկու կամ աւելի առարկաների մասին, գործ է ածւում *յոգնակի թիւ*։—Հաւեր, պատեր, որսորդներ, սեղաններ։

Յոգնակի թիւը կազմւում է եզակիից, ընդունե-

լով եր կամ ներ վերջաւորութիւնը։ Միավանկ բառերը վերջանում են եր։—Հաւ-եր, ծառ-եր, պատ-եր, տն-եր։

Իսկ բազմավանկ բառերը վերջանում են ներ։—Մատիտ-ներ, աշակերտ-ներ, ամանեղէն-ներ։

Մի քանի միավանկ բառեր՝ կորցնելով իրանց արմատական ն վերջաւորութիւնը (օր. ձեռ, ոտ, դուռ, գառ, ձուկ, մուկ և այլն), յոգնակի թւում վերջանում են ներ (ձեռներ, ոտներ, դռներ, գառներ, ձկներ, մկներ և այլն)։

ՀՈԼՈՎ

§ 26. Առարկաների մէջ եղած յարաբերութիւնները ցոյց տալու համար՝ գոյական անունները փոփոխում են իրանց վերջաւորութիւնները. այդ փոփոխութիւնները կոչւում են հոլով (падежъ)։

Հոլովները եօթն են՝

1. Ուղղական (именительный)—ով, ինչ,
2. Հայցական (винительный)—ում, ինչ,
3. Սեռական (родительный)—ում, ինչի,
4. Տրական (дательный)—ում, ինչի,
5. Բացառական (отложительн.)—ումից, ինչից,
6. Գործիական (творительный)—ումով, ինչով,
7. Ներգոյական (мѣстный)—ումում, ինչում։

Բացի սրանցից կայ և կոչական (звательный) հոլով, որ նման է ուղղականին։

Ով հարցը վերաբերում է շնչաւոր առարկաներին, իսկ ինչ՝ անշունչ առարկաներին։

Գոյական անունների փոփոխութիւնը հոլովով և թւով կոչւում է հոլովում (склоненіе)։

ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ՎԵՐՋԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

§ 27. Ուղղական հոլովը եզակի թւում չունի ոչ մի վերջաւորութիւն։ Զանազանւում են միայն բառերի բները։

Իսկ յոգնակի թւում բոլոր անունները վերջանում են եր կամ ներ (§ 25)։

Երբ ընդհանուր միտքը մասնաւորի է փոխւում, ուղղական հոլովն ընդունում է ը (ն) յօդը (§ 33)։

Սեռականը եզակի թւում ունի երեք տեսակ կանոնաւոր վերջաւորութիւն՝ ի (հաց-ի), ու (գին-ու), ան կամ եան (ձկ-ան բարութ-եան)։

Սեռականի յոգնակին՝ ընդունելով եր կամ ներ, վերջանում է միշտ ի։ — Հաց-եր-ի, գինի-ներ-ի, ձկ-ներ-ի, բարութիւն-ներ-ի։

Տրականը նման է սեռականին։

Հայցականը սովորաբար նման է ուղղականին։ Բայց բանական առարկաների անունները (հայր, մայր, աշակերտ, զինուոր, խոհարար), երբ իրանց վերջում ունեն ս, ղ, ն (ը) մասնիկը, հայցականում ընդունում են տրականի վերջաւորութիւն։—Աշակերտիս, աշակերտիդ, աշակերտին։

Հայցականում տրականի վերջաւորութիւն են ընդունում նաև այն յատուկ անունները, որոնք վերաբերում են մարդկանց—Արամին, Մարիամին, Լևոնին։

Բացառականը եզակիում վերջանում է ից կամ ուց։—Հաց-ից, գին-ուց, ձկն-ից, բարութիւն-ից։

Յոգնակին՝ ընդունելով եր կամ ներ, միշտ վերջանում է ից։—Հաց-եր-ից, գինի-ներ-ից, ձկ-ներ-ից, բարութիւն-ներ-ից։

Գործիականը եզակիում վերջանում է ով կամ եամբ։—Հաց-ով, գին-ով, ձկն-ով, բարութիւն-ով կամ բարութ-եամբ։

Յոգնակին ընդունելով եր կամ ներ, միշտ վերջանում է ով։—Հաց-եր-ով, գինի-ներ-ով, ձկ-ներ-ով, բարութիւն-ներ-ով։

Ներգոյականը եզակիում վերջանում է ում։—Հաց-ում, գին-ում, ձկն-ում բարութիւն-ում։

Յոգնակին՝ ընդունելով եր կամ ներ, ընդունում է նոյն ում վերջաւորութիւնը։—Հաց-եր-ում, գինի-ներ-ում, ձկ-ներ-ում, բարութիւ-ներ-ում։

Շնչաւոր առարկաների (մանաւանդ մարդկանց) անունները ներգոյականում շատ անգամ ընդունում են սեռականի վերջաւութիւն և մէջ բառը։—Մարդու մէջ, աշակերտների մէջ։

§ 28. ՀՈԼՈՎՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Եզակի		Յոգնակի
—	Ո. Հ.	եր, ներ
ի, ու, ան(եան)	Ս. Տ.	» »+ի
ից, ուց	Բ.	» »+ից
ով	Գ.	» »+ով
ում	Ն.	» »+ում

ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 29. Գոյականներն ունեն երեք հոլովում, որոնք որոշւում են եզակի սեռականի վերջաւորութիւններով (§ 27).

Ա.	հոլովում—ի	հաց-ի
Բ.	հոլովում—ու	գին-ու
Գ.	հոլովում—ան, եան	ձկ-ան, բարութ-եան։

Ա. ՀՈԼՈՎՈՒՄ

(ի)

§ 30. Ա. հոլովման պէս հոլովւում են գոյականների մեծ մասը։

Եզակի

Ո. Հ.	ծառ	որսորդ
Ս. Տ.	ծառ-ի	որսորդ-ի
Բ.	ծառ-ից	որսորդ-ից
Գ.	ծառ-ով	որսորդ-ով
Ն.	ծառ-ում	որսորդ-ում

Յոգնակի

Ո. Հ.	ծառ-եր	որսորդ-ներ
Ս. Տ.	ծառ-եր-ի	որսորդ-ներ-ի
Բ.	ծառ-եր-ից	որսորդ-ներ-ից
Գ.	ծառ-եր-ով	որսորդ-ներ-ով
Ն.	ծառ-եր-ում	որսորդ-ներ-ում

Բ. ՀՈԼՈՎՈՒՄ

(ու)

§ 31. Բ։ հոլովման պատկանում են այն գոյականները, որոնք եզակի ուղղականում վերջանում են ի։

Եզակի

Ո. Հ.	գինի	ձի
Ս. Տ.	գին-ու	ձի-ու
Բ.	գին-ուց	ձի-ուց
Գ.	գին-ով	ձի-ով
Ն.	գին-ում	ձի-ում

Յոգնակի

Ո. Հ.	գինի-ներ	ձի-եր
Ս. Տ.	գինի-ներ-ի	ձի-եր-ի
Բ.	գինի-ներ-ից	ձի-եր-ից
Գ.	գինի-ներ-ով	ձի-եր-ով
Ն.	գինի-ներ-ում	ձի-եր-ում

Գ. ՀՈԼՈՎՈՒՄ

(ան, եան)

§ 32. Գ. հոլովման պատկանում են այն գոյականները, որոնք եզակի սեռականում վերջանում են ան կամ եան։ Նան վերջանում են այն գոյականները, որոնք ուղղականում ունեն իւն վերջաւորութիւնը։

Եզակի

Ո. Հ.	ձուկ(ն)	բարութ-իւն
Ս. Տ.	ձկ-ան	բարութ-եան
Բ.	ձկն-ից	բարութ-իւն-ից
Գ.	ձկն-ով	բարութ-իւն-ով
Ն.	ձկն-ում	բարութ-իւն-ում

Յոգնակի

Ո. Հ.	ձկն-եր	բարութիւն-ներ
Ս. Տ.	ձկն-եր-ի	բարութիւն-ներ-ի
Բ.	ձկն-եր-ից	բարութիւն-ներ-ից
Գ.	ձկն-եր-ով	բարութիւն-ներ-ով
Ն.	ձկն-եր-ում	բարութիւն-ներ-ում

Զուկ բառի պէս են հոլովւում դուռ (դռ-ան), լեառ (լեռ-ան), զարուն (գարն-ան), աշուն (աշն-ան) և այլն։

Ում վերջացած անունները հոլովւում են Ա. և Բ. հոլովման պէս։—Խոստում—խոստումի կամ խոստման։

Ին վերջացած գոյականների եզակի գործիականում երբեմն գործ է ածւում գրաբարի եամը վերջաւորութիւնը։—Բարութ-եամբ (փոխանակ բարութիւն-ով), ար-եամբ (փոխ. արիւն-ով)։

ՅՕԴ

§ 33. Յօդ կոչւում է այն մասնիկը, որ՝ դրւելով անւան վերջին՝ տալիս է նրան որոշ նշանակութիւն և ընդհանուր միտքը մասնաւորի է փոխում։—Զինուոր-ը, մարգարէ-ն, սեղան-ը։

Ը և ն որոշող յօդեր են. սրանցից ը դրւում է բաղաձայն գրերից յետոյ, իսկ ն՝ ձայնաւորներից յետոյ։

Ը յօդը փոխւում է ն-ի, երբ յաջորդ բառը ըսկսւում է ձայնաւորով։—Ջմեռն անցաւ։

Առանց որոշող յօդի՝ անուններն ունեն ընդհանուր միտք։—

Փողոցով զինւոր անցաւ։

Սենեակում սեղան է դրւած։

Այս օրինակներում յայտնի չէ՝ թէ խօսքը որ զինւորի կամ սեղանի մասին է։ Զինւոր կամ սեղան ասելով՝ հասկանում ենք մի որևիցէ զինւոր կամ սեղան։ Ուրիշ է, եթէ ասենք՝

Փողոցով անցաւ զինւորը։

Սենեակում դրւած է սեղանը։

Ասելով զինւորը կամ սեղանը, իսկոյն հասկանում ենք, որ խօսքը մի որոշ ու մեզ յայտնի զինւորի կամ սեղանի մասին է։

Կայ և անորոշ յօդ մի, որ դրւում է անունների սկզբում, երբ խօսքը մի մասնաւոր և անծանօթ առարկայի մասին է։—Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր։

§ 34. Յօդ ունեցող գոյականները հոլովւում են այսպէս.

Եզակի

Ո.	զինւոր-ը	սեղան-ը
Ս.	զինւորի-	սեղանի-
Տ.	զինւորի-ն	սեղանի-ն
Հ.	զինւորի-ն	սեղան-ը
Բ.	զինւորից-(ը)	սեղանից-(ը)
Գ.	զինւորով-(ը)	սեղանով-(ը)
Ն.	զինւորում-(ը)	սեղանում-(ը)

Յոգնակի

Ո.	զինւորներ-ը	սեղաններ-ը
Ս.	զինւորների-	սեղանների-
Տ.	զինւորների-ն	սեղանների-ն
Հ.	զինւորների-ն	սեղաններ-ը
Բ.	զինւորներից-(ը)	սեղաններից-(ը)
Գ.	զինւորներով-(ը)	սեղաններով-(ը)
Ն.	զինւորներում-(ը)	սեղաններում-(ը)

Ինչպէս տեսնում ենք, ն յօդը սեռականում բաց է թողնւում։ Բացառականում, գործիականում և ներգոյականում ը յօդը շատ անգամ բաց է թողնւում։

Կան դիմորոշ յօդեր ս, դ, որոնք գործ ածւելով անունների հետ միասին, անխտիր ցնում են բոլոր հոլովների վերջին։—Մատիտ-ս, մատիտ-դ, մատիտի-ս, մատիտի-դ, մատիտով-դ, մատիտից-ս մատիտից-դ և այլն։

Բանական առարկաների անունները ս, դ, ը (ն) յօդերով և մարդկանց վերաբերող յատուկ անունները հայցականում ընդունում են տրականի վերջաւորութիւն (§ 27)։

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 35. Անկանոն կամ զարտուղի կոչւում է այն հոլովումը, որ դուրս է ընդհանուր կանոնից։

Անկանոն կերպով են փոփոխւում, օրինակ՝

կին, քոյր, հայր, մայր, եղբայր, տէր, շուն, տուն և այլն։

Անկանոն հոլովող գոյականները եզակի սեռականում գլխաւորապէս ունեն ոջ, օ։

	Եզակի		Յոգնակի	
Ո. Հ.	կին	հայր	կանայք	հայրեր
Ս. Տ.	կնոջ	հօր	կանանց	հայրերի
Բ.	կնոջից	հօրից	կանանցից	հայրերից
Գ.	կնոջով	հօրով	կանանցով	հայրերով
Ն.	կնոջում / կնոջ մէջ	հօրում / հօր մէջ	կանանցում / կանանց մէջ	հայրերում / հայրերի մէջ

Կին բառի պէս եզակի թւում հոլովւում են՝ քոյր, տէր, ընկեր, աներ, տալ և այլն։

Հայր բառի պէս են հոլովւում մայր, եղբայր, սանահայր, սանամայր հօրեղբայր և այլն։

Ժամանակ ցոյց տուող անունները, օրինակ՝ օր, ցերեկ, գիշեր, ժամ, տարի, ամառ և այլն, բացի կանոնաւոր հոլովումից՝ ունեն նաև եզակի սեռականում ւայ (ուայ) և բացառականում՝ ւանից (ուանից)։— Օր-ւայ, օր-ւանից, տար-ւայ տար-ւանից։

Անկանոն են հոլովւում սէր և Աստուած բառերը, որոնք դառնում են՝ սիրոյ, Աստուծոյ սիրուց, Աստուծուց և այլն։ Այս ձևերից սիրոյ, Աստուծոյ գրաբարից են առնւած։

Մարդ եզակիում լինում է՝ մարդու, մարդուն, մարդով. իսկ յոգնակիում՝ մարդիկ, մարդկանց, մարդկանցից և այլն։

Շուն, տուն հոլովւում են՝ շան, տան, շնից, տնից, շնով, տնով, շնում, տնում (տանը)։

ՓՈԽՈՂ ԵՒ ԿՈՐԶՈՂ ԳՐԵՐ

§ 36. Բառերի ասման ժամանակ, վերջին վանկի ի, ու, է ձայնաւորները և եա, եայ, ոյ զրկւելով շեշտից՝ նւազում են ու սովորաբար փոխւում այսպէս.

ա) ի և ու դառնում են ը, որը սովորաբար չի գրւում (§§ 4, 11, բ), այլ պահպանւում է միայն տոդադարձի ժամանակ։ — Գիրք—գը՛ր-քի՝=գրքի. երկինք—երկը՛ն-քի՝=երկնքի։ Ջուր — ջը-րի՝ = ջրի. խորհուրդ—խորհը՛ր-դի՝=խորհրդի։

բ) է դառնում է ի։—Տէր, տիրոջ, տիրել։

գ) եա երկբարբառը բարդ բառերում կորցնում է իր երկրորդ բաղադրիչ մասը։—Սենեակ, սենեկապետ. մատեան, մատենագիր։

Իսկ պարզ բառերում եա մնում է անփոփոխ։— Սենեակ, սենեակի, սենեակներ. մատեանի, մատեաններում և այլն։

դ) եայ դառնում է է։—Քրիստոնեայ, քրիստոնէութիւն։

ե) ոյ դառնում է ու։—Զգոյշ, զգուշանալ. համբոյր, համբուրել։

Կան բառեր, որոնց մէջ ի, ու չեն կորչում։— Կարծիք—կարծիքի, հայրենիք—հայրենիքի, մայրիկ—մայրիկի, անուն—անունի, հեղուկ—հեղուկի, անուս—անուսի։

Վարժութիւն։ — Հոլովեցէք հետեւեալ անունները. Հաւ, հաւը, տունս, երդում, հոլովում, ընկերդ, հայելի,

մատանիս, բանալին, ոտ, ձեռ, անուն, աշուն, արիւն, ձիւն, եղ, դուռ, Ցարութիւն, յարութիւն, խորհուրդ, ժողովուրդ, երկինք, տիկին, կնիկ, աղջիկ, սանահայր, սեր, սէր, քաջութիւն, զօրութիւն, առաւօտ, գիշեր, ցերեկ, ժամ, մայիս, գիր, ձեռագիր, բուն, հաւաբուն։

§ 37. ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ա) Յատուկ գոյական անունները միշտ սկսւում են մեծատառով։—Թիֆլիս, Արաքս, Լևոն, Մարգարիտ։

բ) Այն յատուկ անունները, որոնք ուղղականում վերջանում են ա, միւս հոլովներում ա-ից յետոյ ընդունում են յ։—Աննա—Աննայի. Մոսկվա—Մոսկվայում։

գ) Յ վերջացած անունները (փեսայ, երեխայ, քահանայ), երբ ընդունում են յօդ կամ յոգնակի թւի վերջաւորութիւն, կորցնում են յ գիրը։—Փեսան, երեխաս, քահանաները։

Բայառութիւն են կազմում միավանկ բառերը։—Հայ—հայը, հայեր. թէյ—թէյս, թէյդ և այլն։

դ) Ժամանակ ցոյց տւող անունների սեռականի անկանոն ւայ վերջաւորութիւնը գրւում է յ-ով։—Տարւայ, մայիսւայ, օրւայ, ամառւայ։

ե) Մի քանի անուններ յոգնակի ուղղականում եր կամ ներ վերջաւորութեան տեղ՝ կարող են ընդունել գրաբարի վերջաւորութիւնը՝ ք, որ սեռ. հոլովում դառնում է ց։—Որդիք—որդոց, հայք—հայոց, յոյնք—յունաց։

զ) Մարդիկ վերջանում է կ-ով։

ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 38. Առարկաների որպիսութիւնը կամ յատկութիւնը ցոյց տւող բառերը կոչւում են *ածական անուն* (имя прилагательное)։

Ածականները սովորաբար դրւում են գոյականներից առաջ և պատասխանում են ինչպիսի՞ և ո՞ր հարցերին։—Բարի մարդ, մեծ քաղաք, ոսկէ մատանի, զարնանային անձրև։

Ածականները լինում են երկու տեսակ՝

1) *Որակական* (качественное)։—Բարի, մեծ։

2) *Յարաբերական* (относительное)։ — *Ոսկէ, զարնանային*։

Որակական ածականները ցոյց են տալիս առարկայի բնական որպիսութիւնը, իսկ յարաբերականները՝ մի առարկայի յարաբերութիւնը միւսի հետ։

Վարժութիւն։—1. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ որոշեցէք որակական և յարաբերական ածականները։

Հին Արաքսը զարմանալի քմահաճութիւններ ունէր։ Անյիշելի ժամանակներից յամառութեամբ կռւում էր իր անհաւասար եղերքի հետ և, կարծես, դժգոհ էր նեղ շաւղից։ Երբեմն երկու լեռնային գօտիներ միաբանում էին և սեղմում նրան իրանց անձուկ և խորին ձորակի մէջ։

2. Գրեցէք մի քանի ածականներ, որոնք ցոյց տան յարաբերութիւն՝ նիւթի, տեղի, ժամանակի և քաջի հետ։

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

§ 39. Որակական ածականներն ունեն երեք համեմատութեան աստիճաններ (степени сравненія)՝ 1) դրական (положительная), 2) բաղդատական (сравнительная) և 3) գերադրական (превосходная)։

1) Դրական աստիճանը ածականի սկզբնական ձևն է։—Արամը խելօք աշակերտ է։

2) Բաղդատական աստիճանը կազմւում է ա) աւելի բառի կամ բ) բացառական հոլովի օգնութեամբ։—

ա) Արամն աւելի խելօք աշակերտ է, քան թէ Հայկը։

բ) Արամը Հայկից խելօք աշակերտ է։

Աւելի բառը պահանջում է քան թէ։

Աւելի բառը գործ է ածւում և բացառական հոլովի հետ միասին։—Արամը Հայկից աւելի խելօք է։

3) Գերադրական աստիճանը կազմւում է ամենա մասնիկի կամ շատ, սաստիկ, անչափ, բոլորից, ամենից բառերի օգնութեամբ։—

Արամն ամենախելօք աշակերտ է։

Արամը շատ խելօք աշակերտ է։

Արամը բոլորից խելօք աշակերտ է։

Վարժութիւն։—Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն հետևեալ ածականների բաղդատական և գերադրական աստիճանները.

Բարձր, հաստ, տաք, ծեր, փոքր, հարուստ, աղքատ, ծանր, բարի, գեղեցիկ, հաւատարիմ, ընկերասէր։

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 40. Ածականները՝ գոյականի հետ վարելիս՝ չեն փոփոխւում։—

	Եզակի	Յոգնակի
Ո. Հ.	լաւ աշակերտ	լաւ աշակերտներ
Ս. Տ.	լաւ աշակերտի	լաւ աշակերտների
Բ.	լաւ աշակերտից	լաւ աշակերտներից
Գ.	լաւ աշակերտով	լաւ աշակերտներով
Ն.	լաւ աշակերտում	լաւ աշակերտներում

Միայնակ գործ ածւող ածականները ընդունում են գոյականի միտք և հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման պէս։—

	Եզակի	Յոգնակի
Ո. Հ.	լաւ	լաւ-եր
Ս. Տ.	լաւ-ի	լաւ-եր-ի
Բ.	լաւ-ից	լաւ-եր-ից
Գ.	լաւ-ով	լաւ-եր-ով
Ն.	լաւ-ում	լաւ-եր-ում

§ 41. ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Այն յարաբերական ածականները, որոնք ցոյց են տալիս առարկայի նիւթը, վերջանում են ի, է, (եայ), եղէն։—Արծաթ-ի, երկաթ-է, քար-եղէն։

2) Այն ածականները, որոնք գոյականների հետ միասին կազմում են մի յատուկ անուն, գրւում են մեծատառով։—Կարմիր ծով, Մեռեալ ծով, Նոր աշխարհ, Արա Գեղեցիկ։

3) Ածականների գերադրական աստիճանում ամենա մասնիկը գրւում է բառի հետ միասին։— Ամենաբարի, ամենալաւ, ամենամեծ։

Իսկ եթէ ամենա մասնիկի փոխարէն՝ լինում են ամենից, բոլորից, շատ և այլն, այն ժամանակ սրանք, իբրև առանձին բառեր, գրւում են ջոկ։—Ամենից բարի, բոլորից լաւ։

ԴԵՐԱՆՈՒՆ

§ 42. Այն բառերը, որոնք կատարում են գոյական և ածական անունների դեր, կոչւում են դերանուն (мѣстоименіе)։—Ես, դուք, այս, սա, որ։

Դերանունները լինում են վեց տեսակ՝

1) Անձնական (личныя)՝ ես (առաջին դէմք), դու (երկրորդ դէմք), նա (երրորդ դէմք)։

2) Ցուցական (указательныя)՝ սա, դա, նա, այս, այդ, այն և այլն։

3) Հարցական (вопросительныя)՝ ո՞վ ի՞նչ, ո՞ր և այլն։

4) Ցարաբերական (относительное)՝ որ։

5) Որոշեալ (опредѣлительныя)՝ իւրաքանչիւր, բոլոր, ամեն մէկ, ինքը և այլն։

6) Անորոշ (неопредѣленныя)՝ ոչոք ոչինչ, ոմն, մի քանի և այլն։

Հայոց լեզուում չը կան ստացական (притяжательныя) դերանուններ. սրանց տեղ գործ են ածւում ես, դու, ինքն դերանունների սեռականը՝ իմ, քո, իւր։

§ 43. Դերանուններն ունեն առանձին մասնիկներ՝ ս, դ, ն (ը), որոնք կոչւում են դերանուանական յօդեր։

Սրանցից ս ծառայում է առաջին դէմքին, դ՝ երկրորդ, ն (ը)՝ երրորդ։

Դերանուանական յօդերը գործ են ածւում երեք տեսակ դերանունների տեղ.

1) Անձնական։—Վարժապետ-ս, աշակերտ-ը (այսինքն՝ ես վարժապետս, դու աշակերտդ)։

2) Ստացական։—Վարժապետ-ս աշակերտ-ը, (այսինքն՝ իմ վարժապետը, քո աշակերտը)։

3) Ցուցական։—Վարժապետ-ս, աշակերտ-ը (այսինքն՝ այս վարժապետը, այդ աշակերտը)։

Վարժութիւն։—Հետեւեալ ոտանաւորներից ջոկեցէք դերանունները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վրայ,
Դողդոջուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
Բազմութեան ուշքը դէպի նա դարձած,
Որին ամենքը հայր են անւանում,
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա...
Երբ մենք թաթախւած Ադամայ մեղօք,
Եկանք այս աշխարհ՝ լցւած ցաւերով,
Ո՞վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով։

ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 44. Անձնական դերանուններ.

Եզակի

Ո.	ես	դու	նա
Ս.	իմ	քո	նրա (նորա)
Տ. Հ.	ինձ	քեզ	նրան (նորան)
Բ.	ինձանից	քեզանից	նրանից (նորանից)
Գ.	ինձանով	քեզանով	նրանով (նորանով)
Ն.	ինձանում	քեզանում	նրանում (նորանում)

Յոգնակի

Ո.	մենք	դուք	նրանք (նորանք)
Ս.	մեր	ձեր	նրանց (նորանց)
Տ. Հ.	մեզ	ձեզ	նրանց (նորանց)
Բ.	մեզանից	ձեզանից	նրանցից (նորանցից)
Գ.	մեզանով	ձեզանով	նրանցով (նորանցով)
Ն.	մեզանում	ձեզանում	նրանցում (նորանցում)

Նրանք դերանունի տեղ երբեմն գործ է ածւում գրաբար ձևը՝ նոքա, նոցա, նոցանից և այլն։

§ 45. Իմ, քո, իւր դերանունները, երբ գոյականի հետ միասին են լինում, չեն փոփոխւում։—Իմ մատիտը, իմ մատիտի, իմ մատիտին, իմ մատիտից, իմ մատիտով, իմ մատիտները և այլն։

Իսկ երբ միայնակ են, ընդունում են ը որոշող յօդը և հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման պէս։

	Եզակի	Յոգնակի	
Ո. Հ.	իմը	իմերը	(իմոնք)
Ս.	իմի	իմերի	(իմոնց)
Տ.	իմին	իմերին	(իմոնց)
Բ.	իմից (ը)	իմերից (ը)	(իմոնցից)
Գ.	իմով (ը)	իմերով (ը)	(իմոնցով)
Ն.	իմում (ը)	իմերում (ը)	(իմոնցում)

Այսպէս են հոլովւում և քոնը, նրանը, ձերը, մերը, իրանցը։

Իւր կամ իր դերանունը՝ ընդունելով որոշող յօդ, դառնում է իրանը։

§ 46. Ցուցական դերանունները սա, դա, նա գործ են ածւում մենակ և հոլովւում են նա անձնականի ձևով (§ 44)։

Այս, այդ, այն սովորաբար գործ են ածւում գոյականների հետ միասին և չ՚ունեն հոլովական վերջաւորութիւններ։

§ 47. Հարցական դերանունները ով, ինչ միշտ գործ են ածւում մենակ և հոլովւում են այսպէս.

	Եզակի		Յոգնակի	
Ո.	ո՞վ	ի՞նչ	ո՞վքեր	ինչե՞ր
Ս.	ո՞ւմ	ինչի՞		ինչերի՞
Տ.	ո՞ւմ	ինչի՞		ինչերի՞
Հ.	ու՞մ	ի՞նչ		ինչե՞ր
Բ.	ումմի՞ց	ինչի՞ց		ինչերի՞ց
Գ.	ումմո՞վ	ինչո՞վ		ինչերո՞վ
Ն.	ումմո՞ւմ	ինչո՞ւմ		ինչերո՞ւմ

Չ՚ունի

Ո՞ր դերանունը գոյականի հետ միասին չի փոփոխւում. իսկ երբ մենակ է, ընդունում է ը մասնիկը և հոլովւում է այսպէս.

	Եզակի	Յոգնակի
Ո.	ո՞ը	որո՞նք
Ս.	որի՞	որո՞նց
Տ.	որի՞ն	որո՞նց
Հ.	որի՞ն, ո՞ը	որո՞նց
Բ.	որի՞ց (ը)	որոնցի՞ց
Գ.	որո՞վ (ը)	որոնցո՞վ
Ն.	որո՞ւմ (ը)	որոնցո՞ւմ

Որ, երբ մենակ է, գործ է ածւում և առանց ը մասնիկի։

§ 48. Յարաբերական դերանունը որ հոլովւում է հարցականի պէս, միայն առանց հարցական նշանի։—Որը, որի, որին և այլն։

§ 49. Որոշեալ դերանուններից իւրաքանչիւր, ամեն մէկ, ամեն, ըոլոր, երբ գոյականի հետ են, չեն հոլովւում. իսկ երբ մենակ են, հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման ձևով։—Իւրաքանչիւր, իւրաքանչիւրի, իւրաքանչիւրից և այլն։

Իւրաքանչիւր և ամեն մէկ յոգնակի թիւ չ՚ունեն։

Ամեն, ըոլոր, թէպէտ յոգնականի միտք ունեն բայց հոլովւում են եզակի։

	Եզակի	Յոգնակի
Ո.	ինքը	իրանք
Ս.	իւր (իր, իրա)	իրանց
Տ. Հ.	իրան	իրանց
Բ.	իրանից	իրանցից
Գ.	իրանով	իրանցով
Ն.	իրանում	իրանցում

§ 50. Անորոշ դերանուններից ոչ ոք, ոչինչ գործ են ածւում մենակ և հոլովւում են միայն եզակի թւում։—Ոչ ոք, ոչ ոքի, ոչ ոքից և այլն. ոչինչ, ոչնչի, ոչնչից և այլն։

Ոմն եզակի թւում չի հոլովւում, իսկ յոգնականում դառնում է ոմանք, ոմանց, ոմանցից և այլն։

Մի քանի բոլոր միւս հոլովներում ընդունում է ս մասնիկը։—Մի քանի, մի քանիսի, մի քանիսից և այլն։

§ 51. ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) *Մեր, ձեր բոլոր հոլովներում գրւում են ե-ով։— Մերի, ձերի, մերին, ձերին, մերից, ձերից, մերով, ձերով, և այլն։*

Ե գրւում է և մենք, դուք անձնական դերանունների միւս հոլովներում։—Մեզ, ձեզ, մեզանից, ձեզանից և այլն։

2) *Ես, դու, մենք, դուք դերանունների բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովներից յաճախ դուրս է գցւում ա տառը։—Փոխանակ՝ ինձանով, քեզանով, մեզանից, ձեզանից և այլն, կարելի է գործածել ինձնով, քեզնով, մեզնից, ձեզնից և այլն։*

3) *Սա, դա, նա, սրա, դրա, նրա, սոքա, դոքա, նոքա գրւում են առանց յ տառի (§ 12, գ, 2)։*

4) *Հարցական դերանուններից ո՞վ գրւում է ո-ով (§ 10, ա)։*

Վարժութիւն։—Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք դերանունները և որոշեցէք նրանց տեսակն ու հոլովը.

Ով որ փքանայ, շուտով չքանայ։ Ով չուստ, նա կուշտ։ Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ, ինձնից փրկութիւն դու բնաւ մի յուսալ։ Գժի համար ամեն օր կիրակի է։ Ամեն ծառ իր բարն ունի։ Ես տեսայ ձերոնց։ Լսել ես ձայն, չըգիտես՝ ո՞ւր է այն։ Գիրքս գնաց տարածւեցաւ մեր երկրում, ոմանց սիրտը վիրաւորեց, ոմանց տաւ նա բերկրում։ Մեզանից իւրաքանչիւրը պարտաւոր է սովորել իր մայրենի լեզուն։ Ես ինձ ասացի, հիմա դուք գիտէք։ Ո՞ր մարդն է կոչւում բարի։ Բարի կոչւում է այն մարդը, որ լաւութիւն է անում ամենքին։ Ինչ որ կայ քո գրքում, այն էլ կայ և իմում։ Ոչ ոք չի ուզիլ, որ իր աչքը կոյր լինի։ Ուրիշին հոր փորողը ինքը մէջը կ'ընկնի։

ԹԻԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 52. *Թւական անունները ցոյց են տալիս առարկաների քանակութիւնը կամ կարգը (դասը)։*

Քանակութիւն ցոյց տուող թւականները կոչւում են քանակական (количественныя) *և պատասխանում են քանի՞ կամ ո՞րքան հարցերին. իսկ կարգ ցոյց տուողները՝ դասական* (порядковыя) *և պատասխանում են ո՞ր կամ ո՞ր երորդ հարցերին։*

Քանակական		*Դասական*
1.	*Մէկ, մի*	*Առաջին (մէկերորդ)*
2.	*Երկու*	*Երկրորդ*
3.	*Երեք*	*Երրորդ*
4.	*Չորս*	*Չորրորդ*
5.	*Հինգ*	*Հինգերորդ*
6.	*Վեց*	*Վեցերորդ*
7.	*Եօթը*	*Եօթներորդ*
8.	*Ութ, ութը*	*Ութերորդ*
9.	*Իններ*	*Իններորդ*
10.	*Տասը*	*Տասներորդ*
11.	*Տասնումէկ*	*Տասնումէկերորդ*

12.	Տասներկու	Տասներկուերորդ
20.	Քսան	Քսաներորդ
21.	Քսանումէկ	Քսանումէկերորդ
30.	Երեսուն	Երեսուներորդ
40.	Քառասուն	Քառասուներորդ
50.	Յիսուն	Յիսուներորդ
60.	Վաթսուն	Վաթսուներորդ
70.	Եօթանասուն	Եօթանասուներորդ
80.	Ութսուն	Ութսուներորդ
90.	Ինսուն	Ինսուներորդ
100.	Հարիւր	Հարիւրերորդ
101.	Հարիւր մէկ	Հարիւրմէկերորդ
200.	Երկու հարիւր	Երկուհարիւրերորդ
1000.	Հազար	Հազարերորդ
1000000.	Միլիոն	Միլիոներորդ

Ինչպէս տեսնում ենք, քանակական թւականները, ընդունելով որդ (երկ-որդ, եր-որդ, չոր-որդ) և երորդ (հինգ-երորդ, վեց-երորդ) վերջաւորութիւնները, դառնում են դասական։

Բացառութիւն է կազմում առաջին բառը։

Քանակական թւականներին պատկանում են նաև մասնական թւականները՝ կէս, քառորդ, մէկ հինգերորդական, երեք տասներորդական կամ՝ մէկ հինգերորդ, երեք տասներորդ և այլն։

Թւերի միաւորների կարգը ցոյց տուող թւականները վերջանում են աւոր—Մի-աւոր, տասն-աւոր, հարիւր աւոր, հազար-աւոր։

§ 53. Թւական անունները, երբ գոյականին ետ միասին են, չեն հոլովւում։—Հինգ աշակերտ, հինգ աշակերտի, հինգ աշակերտից և այլն։

Թւական անունները, երբ առանց գոյականի են, հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման ձևով։—Հինգ, հնգի, հնգից և այլն։ Հինգերորդ, հինգերորդի, հինգերորդից և այլն։

Ամսաթիւ և տարեթիւ ցոյց տուող թւականները լինում են քանակական։—Զրօրհնէքը լինում է յունուարի վեցին։ Ստեփաննոս Նազարեանը մեռաւ հազար ութ հարիւր եօթանասուն եւ ինն թւին։

Դար ցոյց տուող թւականները լինում են դասական։—Հինգերորդ դարում Ս. Մեսրոպ գտաւ հայոց տառերը։

§ 54. ԹԻԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՆԸ

1) Թւական անուններից մէկ գրւում է է-ով։

2) Երկու հոլովւելիս՝ ընդունում է ս տառը երկու-ս-ի, երկու-ս-ից, երկու-ս-ով, երկու-ս-ում։

3) Եօթը և ութը հոլովւելիս՝ կորցնում են ը տառը՝ եօթի, ութի, եօթից, ութից և այլն։

4) Տասը հոլովւելիս՝ ը տառը փոխւում է ն-ի՝ տաս-ն-ի, տաս-նի-ց և այլն. իսկ ինը կորցնում է ը տառը՝ ինի, ինից և այլն։

5) Երրորդ և չորրորդ թւականներում գրւում են երկու ը, իսկ միւս բոլոր թւականներում՝ մէկ ը։—Հինգերորդ, վեցերորդ, տասներորդ, հարիւրերորդ և այլն։

6) *Առաջին գրում է ջ-ով, թէպէտ լսում է չ։*

Վարժութիւն։—Թուանշանով գրած թուականները գրեցէք տառերով.

$5+5=10$, $10-8=2$, $50\times5=250$, $180:9=20$, $^1/_2$, $^3/_4$, $^1/_7$, $^1/_8$, $^1/_{10}$, $^7/_{100}$։

Պերճ Պռոշեանը ծնուել է 1837 թուին։ Հայր Ղևոնդ Ալիշանը մեռաւ 1901 թ. նոյեմբերի 21-ին։ Սմբատ Շահազիզը դեռ 10 տարեկան էր, երբ իր հայրենի Աշտարակ գիւղից գնաց Մոսկուա։

ԲԱՅ

§ 55. *Առարկաների գործողութիւնը կամ դրութիւնը ցոյց տուող բառերը կոչւում են բայ* (глаголъ)։— *Ուսուցիչը պատմում է (գործողութիւն)։ Աշակերտը նստած է (դրութիւն)։*

ՍԵՌ

§ 56. *Բայերն ունեն երեք սեռ* (залогъ)՝ *ներգործական* (дѣйствительный), *կրաւորական* (страдательный) *և չէզոք* (средній)։

Ներգործական բայը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ գլխաւոր առարկայից անցնում է երկրորդականին։— Կայէնը (գլխ. առ.) սպանեց Աբէլին (երկր. առ.)։

Կրաւորական բայը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ մի առարկայ կրում է ուրիշ առարկայից։—Աբէլը սպան-ւ-եց Կայէնի ձեռքով։

Կրաւորական սեռը միշտ ծագում է ներգործականից, ընդունելով ւ (ու) մասնիկը։

Չէզոք բայը ցոյց է տալիս առարկայի դրութիւնը կամ այնպիսի գործողութիւն, որ ունում է

գործող առարկայի մէջ։—Երեխան քնած է։ Աշակերտը գնում է։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բայերը և որոշեցէք նրանց սեռը.

Դեկտեմբերին ձիւն է գալիս ու ծածկում սար ու ձոր։ Յունուարին դաշտը ծածկւում է սպիտակ սաւանով։ Ահա եկաւ նոր տարի, հետը բերաւ նոր բարի։ Հովիւն անուշ քնի մէջ խնդում է ու ծիծաղում։ Աղւէսը պառկեց աղբի տակին, աչքը ձգեց չաղ հաւի ձագին։ Խելօք մանուկներ, շուտ հագնուեցէք, շուտով դասատուն դուք հաւաքուեցէք։

2. Հետևեալ նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ ներգործական բայերը դառնան կրաւորական.

Ծնողները սիրում են իրանց որդիներին։ Մրջիւնը բերնով իր կերն է տանում։ Մեղուն ծաղկներից հիւթեր է ծծում։ Հնձողներն իրանց մանգաղն են շարժում։ Ձկնորսը ծովը ձգեց մեծ ուռկան, հանեց մարմինը սիրուն աղջկան։ Աշակերտը կը հասկանայ իր դասը։ Նա կարդում էր հայերէն գիրք։

3. Հետևեալ նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ կրաւորական բայերը դառնան ներգործական.

Փայտը կտրւում է կացնով։ Մանուկները դասատուն հաւաքուեցին։ Արիւնը արնով չէ լւացւում։ Ծառն իր պտղից կը ճանաչւի։ Կուժը ջրի ճանապին կը կոտրւի։ Խաւարը փարատւում է լոյսից։ Բէլը սպանուեց Հայկի նետից։ Մայրը մխիթարւում է իր զաւակով։

Ե Ղ Ա Ն Ա Կ

§ 57. *Բայերն ունեն հինգ եղանակ* (наклоненіе)՝ *անորոշ* (неопредѣленное), *սահմանական* (изъявительное), *հրամայական* (повелительное), *պայմանական* (условное) *և ստորադասական* (сослагательное)։

Անորոշ եղանակը բայի սկզբնական ձևն է և վերջանում է՝ *ել* (երգ-ել, աս-ել), *ալ* (ժպտ-ալ, կարդ-ալ), *անալ* (հասկ-անալ, իմ-անալ)։

Կան բայեր (գլխաւորապէս չէզոք), որոնք անորոշ եղանակում վերջանում են *իլ*, (նստ-իլ, ապր-իլ յոգն-իլ)։ բայց մեր այժմեան աշխարհաբար լեզուում այդ վերջաւորութեան տեղ գործ է ածւում *և ել*։

Սահմանական եղանակը որոշ պատմում է՝ թէ ով և ե՞րբ է կատարում գործողութիւնը։—Սոխակը երգում է։ Աշակերտը կարդաց։ Ես կը գրեմ։

Հրամայական եղանակն արտայայտում է հրաման, խնդիր կամ խորհուրդ։—Կարդա՛, ա՛յ իմ խելօք մանուկ։ Գնա՛, որդեակ, աշխարհս անցկի՛ր, պանծալի անուն մեծի դու ստացի՛ր։

Պայմանական եղանակը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ կարող էր կատարւել, բայց մի որևիցէ պատճառով չի կատարւել։—Կը կարդայի, թէ ժամանակ ունենայի։ Ես դաշտ կ'երթայի, դաշտ Աւարայրի։

Ստորադասական եղանակն արտայայտում է կասկած կամ ցանկութիւն գործողութեան կատարւելու մասին։—Եթէ գնամ։ Որ տեսնէի։

Վարժութիւն։—Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բայերը և որոշեցէք նրանց եղանակները.

Լսէ, իմ ծնող, լսէ, սիրական. հարազատ քոյրս խլեց

իմ փեսան։ Անձրև՛, անձրև՛, ցած արի, բացուր ցորեն ու գարի։ Թէ ես լինէի հարուստ մեծատուն, շատերի նման ես չէի լինիլ երբէք ազգասէր ունայն խօսքերով։ Իսկ երբորդ անգամ երբ ցանցը ձգեց, ով կարէ ասել՝ թէ ինչ դուրս հանեց։ Ծերն սկսեց կանչել ձկնիկին։

ԺԱՄԱՆԱԿ

§ 58. *Ժամանակը* (время) *երեք է՝ 1) ներկայ* (настоящее), *2) անցեալ* (прошедшее) *և 3) ապառնի* (будущее)։

1) Ներկայ ժամանակը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ կատարւում է այժմ։—Գրում եմ։

2) Անցեալ ժամանակը ցոյց է տալիս անցած գործողութիւնը։ Անցեալը լինում է՝ սահմանական, պայմանական և ստորադասական։

Սահմանական անցեալը չորս է՝

ա) Անկատար (несовершенное)։— *Գրում էի։*

բ) Կատարեալ (совершенное)։—*Գրեցի։*

գ) Վաղակատար (предварительное прошедшее)։— *Գրել եմ, գրած եմ։*

դ) Դերակատար (давнопрошедшее)։—*Գրել էի, գրած էի։*

Պայմանական անցեալ (условное прошедшее)։— *Կը գրէի։*

Ստորադասական անցեալ (сослагательное прошедшее)։—*Եթէ գրէի, որ գրէի։*

3) Ապառնի ժամանակը ցոյց է տալիս այնպիսի գործողութիւն, որ պիտի կատարւի յետոյ։

Ապառնին լինում է՝

ա) Սահմանական։—Կը գրեմ, պիտի գրեմ։

բ) Ստորադասական։—Եթէ գրեմ, որ գրեմ։

Վարժութիւն։—Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բայերը և որոշեցէք նրանց ժամանակները.

Ծիտը ծառին ծլլում է, բազէն գլխին պտտւում է։ Զիւն էր գալիս փաթիլ-փաթիլ, հետն էլ անձրև կաթիլ-կաթիլ. այդ միջոցին մի պառաւ կին հորթ էր փնտրում դաշտի միջին։ Արեգակը դուրս է եկել, շողքը հերթից ներս էր ընկել։ Կը գայ մայրդ, հետը շատ կը բերի քեզ անուշ կաթ։ Մանիր թելեր հասա ու բարակ, որ ես հոգամ իմ ցաւերը։ Մարգարիտը գնում է ուսումնարան։ Լևոնը գնաց տուն։ Ես տեսել եմ իմ ընկերոջ։ Նա տեսել էր իր վարժապետին։ Ուզում էի եղբօրս մի նամակ գրել, բայց ժամանակ չունէի։ Թէ տեսնես նորան, ինձնից բարևիր։ Կերթայինք, թէ կարողանայինք։

ԴԷՄՔ

§ 59. *Բայերն ունեն երեք դէմք* (лицо)՝ *առաջին* (ես գրում եմ), *երկրորդ* (դու գրում ես) *և երրորդ* (նա գրում է)։

ԹԻԻ

§ 60. *Բայերն ունեն երկու թիւ՝ եզակի* (գրում եմ, գրում ես, գրում է) *և յոգնակի* (գրում ենք, գրում էք, գրում են)։

ԴԵՐԲԱՅ

§ 61. Բայերից կազմւում են չորս տեսակ դերբայ (причастіе)՝ 1) անորոշ, 2) ներկայ, 3) անցեալ և 4) ապառնի։

1) Անորոշ դերբայը բայի սկզբնական ձևն է և ունի անորոշ եղանակի վերջաւորութիւնները՝ ել, ալ, անալ։

Անորոշ դերբայը հայոց լեզւում հոլովւում է գոյականների Բ. հոլովման պէս։—Գրել, գրելու, գրելուց, գրելով, գրելում։

Անորոշ դերբայը, ընդունելով իս վերջաւորութիւնը, ցոյց է տալիս ժամանակ։—Գրել-իս (այսինքն՝ գրելու ժամանակ)։

2) Ներկայ դերբայը վերջանում է ող։—Գր-ող։

Այս ձևը, իբրև բայից կազմւած ածական, գոյականի հետ վարւելիս՝ չի փոփոխւում։—Գրող աշակերտ, գրող աշակերտի, գրող աշակերտից, գրող աշակերտներ և այլն։

Իսկ երբ գործ է ածւում առանձին, հոլովւում է գոյականների Ա. հոլովման պէս։—Գրող, գրողի, գրողին, գրողներ և այլն։

3) Անցեալ դերբայը վերջանում է ած կամ ել։—Գր-ած, կարդաց-ել։

Անցեալ դերբայը գործ ածւելով եմ և էի բայի

հետ, կազմում է վաղակատար (գրած եմ, գրել եմ) և դերակատար (գրած էի, գրել էի) ժամանակները։

Ած վերջացած դերբայները, գործ ածւելով կը լինէի, լինէի և լինեմ բայի հետ, կազմում են պայմանական և ստորադասական եղանակների բարդ ձևերը։—Գրած կը լինէի (պայման.)։ Եթէ գրած լինէի (ստորադաս.)։ Եթէ գրած լինեմ (ստորադաս.)։

Կը, որ, եթէ, թէ, եթէ որ, թէ որ դրւում են բայից առաջ։

Ած վերջացած դերբայը, իբրև ածական, գոյականի հետ վարւելիս՝ չի փոփոխւում. իսկ մենակ՝ հոլովւում է գոյականների Ա. հոլովման պէս։—Գրած, գրածի, գրածից, գրածով, գրածներ և այլն։

4) Ապառնի դերբայը վերջանում է ու։—Գրել-ու։

Ապառնի դերբայը, գործ ածւելով էի և եմ բայի հետ, կազմում է հաստատական անցեալ և ապառնի ժամանակներ։—Կարդալու էի։ Կարդալու եմ։

Ապառնի դերբայը, գործ ածւելով լինէի և լինեմ բայի հետ, կազմում է ստորադասական եղանակի անկատարը և ապառնին։—Գրելու լինէի։ Գրելու լինեմ։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք դերբայները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Ամենայն ոք ցանկանում էր լինել նրան բարեկամ։ Գիր կարդալով դու գրքերում շատ նորանոր բան կ'իմանաս։ Կարդացողի խելքն է կտրուկ։ Նժոյգ ձի հեծած, պեխս ոլորած, ձեռս թուր առած ես դաշտ կ'երթայի։ Աղօթարանը բացւեցաւ, ժամանակ է զարթնելու. երթամ ախոռ, գոմշուկներս լծեմ՝ գութան վարելու։

2. Կազմեցէք դերբայներ հետևեալ բայերից՝

Սովորել, նայել, կապել, կոտրել, զբօսնել, ննջել, խընդալ, ժպտալ, աղալ, հաճոյանալ, ստրկանալ, զայրանալ, սլանալ, զլանալ, զարմանալ։

§ 62. ԲԱՅԻ ՁԵՒԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

գրում գրել գրած գրելու	եմ, ես, է, ենք, էք, են էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին
Գր+	(կը, պիտի, եթէ, որ) եմ, ես, է, ենք, էք, են էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին
	եցի, եցիր, եց, եցինք, եցիք, եցին իր, եցէք ող ելիս

ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

§ 63. Բայի փոփոխումը եղանակներով, ժամանակներով և թեւերով կոչւում *խոնարհում* (спряженіе)։

Բայերն ունեն երեք խոնարհում, որոնք որոշւում են անորոշ եղանակի վերջաւորութիւններով.

Ա. խոնարհում՝ ել։—Խօս-ել, երգ-ել։

Բ. խոնարհում՝ ալ։—Կարդ-ալ, խնդ-ալ։

Գ. խոնարհում՝ անալ։—Իմ-անալ, զարմ-անալ։

ԵՄ և ԼԻՆԵԼ ԲԱՅԵՐԸ

§ 64. Եմ և լինել բայերը կատարում են երկու

տեսակ պաշտօն՝ 1) կամ ցոյց են տալիս առարկայի էութիւնը կամ գոյութիւնը, 2) կամ օգնում են միւս բայերը խոնարհելու։ Առաջին դէպքում այդ բայերը կոչւում են էական (ես եմ, դու կը լինես), իսկ երկրորդ դէպքում՝ օժանդակ կամ օգնական (գրում եմ, կարդացած կը լինես)։

Եմ բայը պակասաւոր է, որովհետև ունի միայն երկու ժամանակ՝ սահմանականի ներկան և անկատարը։

ՆԵՐԿԱՅ

Եզակի	եմ,	ես,	է։
Յոգնակի	ենք,	էք,	են։

ԱՆՑԵԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի	էի,	էիր,	էր։
Յոգնակի	էինք,	էիք,	էին։

Եմ բայի պակաս ձևերը լրացնում է լինել պակասաւոր բայը. իսկ սրա պակաս ձևերը լրացնում է եղանիմ բայը։

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՆԵՐԿԱՅ

լինում եմ,	լինում ես,	լինում է,
լինում ենք,	լինում էք,	լինում են։

ԱՆՑԵԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

լինում էի, լինում էիր, լինում էր,
լինում էինք, լինում էիք, լինում էին։

ԱՆՑԵԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

եղայ, եղար, եղաւ,
եղանք, եղանք, եղան։

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

եղել եմ, եղել ես, եղել է,
եղել ենք, եղել էք, եղել են։

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

եղել էի, եղել էիր, եղել էր,
եղել էինք, եղել էիք, եղել էին։

ԱՊԱՌՆԻ

կը, պիտի՝

լինեմ, լինես, լինի (է)
լինենք լինէք, լինեն։

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

եղիր,
եղէք։

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

կը, պիտի՝

լինէի, լինէիր, լինէր,
լինէինք, լինէիք, լինէին։

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

լինէի, լինէիր, լինէր,
լինէինք, լինէիք, լինէին։

ԱՊԱՌՆԻ

եթէ, որ, եթէ (թէ) որ՝

լինեմ, լինես, լինի (է),
լինենք, լինէք, լինեն։

ԴԵՐԲԱՑ

Անորոշ՝ լինել,
Ներկայ՝ եղող,
Անցեալ՝ եղած, եղել,
Ապառնի՝ լինելու։

Ա. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

(Ել)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

§ 65. ՆԵՐԿԱՅ

խօսում եմ,	խօսում ես,	խօսում է,
խօսում ենք,	խօսում էք,	խօսում են։

ԱՆՑԵԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

խօսում էի,	խօսում էիր,	խօսում էր,
խօսում էինք,	խօսում էիք,	խօսում էին։

ԱՆՑԵԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

խօսեցի,	խօսեցիր,	խօսեց,
խօսեցինք,	խօսեցիք,	խօսեցին։

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

խօսել եմ,	խօսել ես,	խօսել է,
խօսել ենք,	խօսել էք,	խօսել են։

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

խօսել էի,	խօսել էիր,	խօսել էր.
խօսել էինք,	խօսել էիք,	խօսել էին։

ԱՊԱՌՆԻ

կը, պիտի՝

խօսեմ,	խօսես,	խօսի (է)
խօսենք,	խօսէք,	խօսեն։

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

խօսի՛ր,	
խօսեցէ՛ք։	

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

կը, պիտի՝

խօսէի,	խօսէիր,	խօսէր,
խօսէինք,	խօսէիք,	խօսէին։

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

եթէ, որ, եթէ որ՝

խօսէի,	խօսէիր,	խօսէր,
խօսէինք,	խօսէիք,	խօսէին։

ԱՊԱՌՆԻ

եթէ, որ, եթէ որ՝

խօսեմ,	խօսես,	խօսի (է),
խօսենք,	խօսէք,	խօսեն։

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ խօսել,
Ներկայ՝ խօսող,
Անցեալ՝ խօսած, խօսել,
Ապառնի՝ խօսելու։

Բ. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

(ալ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

§ 66. ՆԵՐԿԱՅ

կարդում եմ,	կարդում ես,	կարդում է,
կարդում ենք,	կարդում էք,	կարդում են։

ԱՆՑԵԱԼ ԱՆԱԿԱՏԱՐ

կարդում էի,	կարդում էիր,	կարդում էր,
կարդում էինք,	կարդում էիք,	կարդում էին։

ԱՆՑԵԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

կարդացի,	կարդացիր,	կարդաց,
կարդացինք,	կարդացիք,	կարդացին։

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

կարդացել եմ,	կարդացել ես,	կարդացել է,
կարդացել ենք,	կարդացել էք,	կարդացել են։

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

կարդացել էի, կարդացել էիր, կարդացել էր,
կարդացել էինք, կարդացել էիք, կարդացել էին։

ԱՊԱՌՆԻ

կը, պիտի՝

կարդամ,	կարդաս,	կարդայ,
կարդանք,	կարդաք,	կարդան։

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

կարդա՛,
կարդացէ՛ք։

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

կը, պիտի՝

կարդայի,	կարդայիր,	կարդար,
կարդայինք,	կարդայիք,	կարդային։

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

եթէ, որ, եթէ որ՝

կարդայի,	կարդայիր,	կարդար,
կարդայինք,	կարդայիք,	կարդային։

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ որ՝

կարդամ,	կարդաս,	կարդայ,
կարդանք,	կարդաք,	կարդան։

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ կարդալ,
Ներկայ՝ կարդացող,
Անցեալ՝ կարդացած, կարդացել,
Ապառնի՝ կարդալու։

Գ. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

(անալ)

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

§ 67. Ն Ե Ր Կ Ա Յ

հասկանում եմ,	հասկանում ես,	հասկանում է,
հասկանում ենք,	հասկանում էք,	հասկանում են։

Ա Ն Ց Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

հասկանում էի,	հասկանում էիր,	հասկանում էր,
հասկանում էինք,	հասկանում էիք,	հասկանում էին։

Ա Ն Ց Ե Ա Լ Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ա Լ

հասկացայ,	հասկացար,	հասկացաւ,
հասկացանք,	հասկացաք,	հասկացան։

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

հասկացել եմ,	հասկացել ես,	հասկացել է,
հասկացել ենք,	հասկացել էք,	հասկացել են։

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

հասկացել էի,	հասկացել էիր,	հասկացել էր,
հասկացել էինք,	հասկացել էիք,	հասկացել էին։

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

կը, պիտի՝

հասկանամ,	հասկանաս,	հասկանայ,
հասկանանք,	հասկանաք,	հասկանան։

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

հասկացիր,
հասկացէք։

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Ց Ե Ա Լ

կը, պիտի՝

հասկանայի,	հասկանայիր,	հասկանար,
հասկանայինք,	հասկանայիք,	հասկանային։

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Ն Ց Ե Ա Լ

Եթէ, որ, եթէ որ՝

հասկանայի,	հասկանայիր,	հասկանար,
հասկանայինք,	հասկանայիք,	հասկանային։

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եթէ, որ, եթէ որ՝

հասկանամ,	հասկանաս,	հասկանայ,
հասկանանք,	հասկանաք,	հասկանան։

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ հասկանալ,
Ներկայ՝ հասկացող,
Անցեալ՝ հասկացած, հասկացել,
Ապառնի՝ հասկանալու։

ԿՐԱՒՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 68. Բոլոր ներգործական բայերը, ընդունելով *ւ* (*ու*), դառնում են կրաւորական (§ 56) և խոնարհւում են ներգործական բայերի պէս։—Գրւում եմ, գրւում էի, գրւեցի, կը գրւեմ և այլն։

ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 69. Ամեն մի բայ *բացասական* (отрицательный) դարձնելու համար սկզբից աւելացնում ենք *չը* կամ *չ*։—Չը խօսել. չեմ խօսում։

Բացասական բայի ձևերը կազմելու համար կարևոր է գիտենալ նմ պակասաւոր բայի բացասականը։

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

Ներկի	չեմ,	չես,	չի (չէ)։
Յոգնակի	չենք,	չէք,	չեն։

Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

Ներկի	չէի,	չէիր,	չէր։
Յոգնակի	չէինք,	չէիք,	չէին։

§ 70. Բացասական բայերը խոնարհւում են հետևեալ ձևով.

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ

չեմ խօսում, չես խօսում, չի խօսում,
չենք խօսում, չէք խօսում, չեն խօսում։

Ա Ն Ց Ե Ա Լ Ա Ն Կ Ա Տ Ա Ր

չէի խօսում, չէիր խօսում, չէր խօսում,
չէինք խօսում, չէիք խօսում, չէին խօսում։

ԱՆՑԵԱԼ ԿԱՏԱՐԵԱԼ

չը խոսեցի, չը խոսեցիր, չը խոսեց,
չը խոսեցինք, չը խոսեցիք, չը խոսեցին։

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

չեմ խոսել, չես խոսել, չի խոսել,
չենք խոսել, չէք խոսել, չեն խոսել։

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

չէի խոսել, չէիր խոսել, չէր խոսել,
չէինք խոսել, չէիք խոսել, չէին խոսել։

ԱՊԱՌՆԻ

չեմ խոսիլ, չես խոսիլ, չի խոսիլ,
չենք խոսիլ, չէք խոսիլ, չեն խոսիլ։

Կամ՝

պիտի չը խոսեմ, պիտի չը խոսես, պիտի չը խոսի,
պիտի չը խոսենք, պիտի չը խոսէք, պիտի չը խոսեն։

Կամ թէ՝

չը պիտի խոսեմ, չը պիտի խոսես, չը պիտի խոսի...

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

մի խոսիր (խոսիլ),
մի խոսէք (միք խոսիլ)։

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

չէի խոսիլ, չէիր խոսիլ, չէր խոսիլ,
չէինք խոսիլ, չէիք խոսիլ, չէին խոսիլ։

Կամ՝

պիտի չը խոսէի, պիտի չը խոսէիր, պիտի չը խոսէր,
պիտի չը խոսէինք, պիտի չը խոսէիք, պիտի չը խոսէին։

Կամ թէ՝

չը պիտի խոսէի, չը պիտի խոսէիր, չը պիտի խոսէր...

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՆՑԵԱԼ

եթէ, որ, եթէ որ՝

չը խոսէի, չը խոսէիր, չը խոսէր,
չը խոսէինք, չը խոսէիք, չը խոսէին։

ԱՊԱՌՆԻ

եթէ, որ, եթէ որ՝

չը խոսեմ, չը խոսես, չը խոսի,
չը խոսենք, չը խոսէք, չը խոսեն։

ԴԵՐԲԱՅ

Անորոշ՝ չը խօսել,
Ներկայ՝ չը խօսող,
Անցեալ՝ չը խօսած,
Ապառնի՝ չը խօսելու։

Վարժութիւն։—1. Հետեւեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք բացասական բայերը և որոշեցէք նրանց ձևերը.

Դու դեռ ծովը չը հասած, սդաւոր ես ինձ նման։ Էլ չը խօսեց Արաքսը, յորձանք տուեց ահագին։ Նա չը գիտէր՝ ինչ ասել է կարօտութիւն արծաթի. այժմ զրկուած ամեն բանից, չունի անգամ հացի գին։

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւեալ բացասական բայերով.

Չիմանալ, չասել, չը յուսալ, չը խնդալ, չը ճաալ, չաշխատել, չը տեսնել, չը վախենալ, չը զայրանալ, չերգել, չը հաւաքուել, չը լացուել, չը գրուել, չը նստել, չը պառկել։

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԻՑ ԿԱԶՄՈՒԱԾ ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

§ 71. Ժամանակները դերբայներից կազմուում են եմ և լինել պակասաւոր բայերի օգնութեամբ։ Դերբայներից կազմուած ժամանակներն են՝

Վաղակատար

Խօսած (խօսել)
Հասկացած (հասկացել)
Կարդացած (կարդացել)
} եմ, ես, է, ենք, էք, են։

Գերակատար

Խօսած (խօսել)
Կարդացած (կարդացել)
Հասկացած (հասկացել)
} էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին։

Ապառնի

Խօսելու
Կարդալու
Հասկանալու
} եմ, ես, է, ենք, էք, են։

Անցեալ

Խօսելու
Կարդալու
Հասկանալու
} էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին։

Անցեալ-ապառնի

Խօսած
Կարդացած
Հասկացած
} կը լինեմ, կը լինես, կը լինի և այլն։

Պայմանական անցեալ

Խօսած
Կարդացած
Հասկացած
} կը լինէի, կը լինէիր և այլն։

Ստորադասական կատարեալ

եթէ, որ՝

Խօսած
Կարդացած
Հասկացած
} լինիմ, լինիս, լինի և այլն։

Ստորադասական գերակատար

եթէ, որ՝

Խօսած
Կարդացած
Հասկացած
} լինէի, լինէիր, լինէր և այլն։

ԱՆՅՈՂԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 72. *Անցողական* (побудительный) *կոչւում են այն բայերը, որոնք ցոյց են տալիս ուրիշին մի բան անել տալը։*

Ներգործական և չէզոք բայերը կարելի է անցողական դարձնել, եթէ նրանց կատարեալ ժամանակում ց-ից յետոյ աւելացնենք նել (=անել)։—Կարդացնել, խօսեց-նել, նստեց-նել, զարթեց-նել։—

Իսկ նել և չել վերջացած բայերը, որոնք կատարեալ ժամանակում չ'ունեն ց, անցողական դառնալիս՝ ն և չ մասնիկների փոխարէն ընդունում են ցն։—

Մտնել—մտցնել, փախչել—փախցնել։

Մի քանի նել վերջացած բայեր դառնում են անցողական տալ բայի օգնութեամբ։—

Գտնել—գտնել տալ, տանել—տանել տալ։

Ներգործական բայը տալ բայի հետ միասին կարող է գործ ածել անցողականի տեղ։—Կարդալ տալ, մոռանալ տալ։ Սոսկալի զէնքը բռնած մեր գլխին՝ կուլ տալ է տալիս արտասունք առատ։

Իսկ եթէ տալ բայն աւելացնենք անցողական բային, կըստանանք կրկին անցողական։—Կարդացնել տալ, խօսեցնել տալ։

Վարժութիւն։—*Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետեւեալ անցողական բայերով.*

Նստեցնել, սովորեցնել, բարկացնել, հասկացնել, ապրեցնել, մտցնել, հանգստացնել տալ, վախեցնել տալ։

ԱՆԴԷՄ ԲԱՅԵՐ

§ 73. *Անդէմ* (безличный) *կոչւում են այն*

բայերը, որոնք գործ են ածւում միայն եզակի երրորդ դէմքով։—Պէտք է, հարկ է, բաւական է, վայել է և այլն։

Կան չէզոք և կրաւորական բայեր, որոնք գործ են ածւում անդէմի մտքով։—Երևում է, թւում է, ծնում է, ասւում է, լսւում է, անձրևում է, մթնում է, լուսանում է և այլն։

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

§ 74. *Այն բայերը, որոնք շեղւում են խոնարհումների ընդհանուր կանոնից, կոչւում են անկանոն* (неправильный)։

Անկանոն են՝

1) Գալ և ուտել բայերը, որոնց կատարեալը, հրամայականը, ներկայ և անցեալ դերբայները կազմւում են ուրիշ արմատից։

ԳԱԼ

Կատ. եկայ, եկար, եկաւ, եկանք, եկաք, եկան։

Հրամ. եկ (արի), եկէք։

Դերբ. ներկայ՝ եկող։ Դերբ. անցեալ՝ եկել (եկած)։

ՈՒՏԵԼ

Կատ. կերայ, կերար, կերաւ, կերանք, կերաք, կերան։

Հրամ. կեր, կերէք։

Դերբ. ներկայ՝ ուտող։ Դերբ. անցեալ՝ կերել (կերած)։

2) Լալ և տալ բայերը, որոնց սահմանականի ներկան և անկատարը՝ ում վերջաւորութեան փոխա-

ըէն՝ անորոշ դերբայի վրայ ընդունում են իս։— Լալ-իս եմ, տալ-իս եմ։ Լալ-իս էի, տալ-իս էի։

Սահմանականի ներկայում և անկատարում նոյն իս վերջաւորութիւնը ընդունում է և զալ բայը։— Գալ-իս եմ, գալ-իս էի։

3) Ունենալ և գիտենալ բայերը, որոնց սահմանականի ներկան և անկատարը գրաբար ձևով է լինում.

Ներկայ	Ունիմ, ունիս, ունի, ունինք, ունիք, ունին։ Գիտեմ, գիտես, գիտէ, գիտենք, գիտէք, գիտեն։
Անկատ.	Ունէի, ունէիր, ունէր, ունէինք, ունէիք, ունէին։ Գիտէի, գիտէիր, գիտէր, գիտէինք, գիտէիք, գիտէին։

4) Կամ պակասաւոր բայը, որ գործ է ածւում գրաբարի ձևով և ունի միայն սահմանականի ներկայ և անկատար ժամանակները.

Ներկայ՝ կամ, կաս, կայ, կանք, կաք, կան։

Անկատ.՝ կայի, կայիր, կար, կայինք, կայիք, կային։

Ծանօթութիւն։—Նել, նալ, չել վերջացած բայերը կատարեալում, հրամայականում և անցեալ դերբայում կորցնում ն ն և չ տառերը։—Դանել, գտայ, գտիր, գտած։

Դառնալ, դարձայ, դարձիր, դարձած։

Փախչել, փախայ, փախիր, փախած։

§ 75. ԲԱՅԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եմ բայի եզակի երրորդ և յոգնակի երկրորդ դէմքը ներկայում գրւում է է-ով։—Նա է, կարդում է։ Դուք էք, կարդում էք։

Ներկայի միւս ձևերում, թէպէտ լսում է է, բայց գրւում է ե։—Ես եմ, կարդում եմ։ Դու ես, կարդում ես։ Մենք ենք, կարդում ենք։ Նրանք են, կարդում են։

2) Եմ բայի անկատարի բոլոր ձևերը գրւում են է-ով։—Էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին։

3) Չլ վերջացած բայերի կատարեալի բոլոր ձևերը գրւում են ե-ով։—Գրեցի, գրեցիր, գրեց, գրեցինք, գրեցիք, գրեցին։

4) Անալ վերջացած բայերի անցեալ կատարեալի եզ. առաջին դէմքում լսւում է ցա, բայց գրւում է ցայ (հասկա-ցայ). իսկ երրորդ դէմքը վերջանում է ցաւ (հասկա-ցաւ)։

5) Կը մասնիկը գրւում է բայից ջոկ և խառը։— Կը գրեմ, կը գրէի։

Իսկ երբ բայը ձայնաւոր տառով է սկսւում, կը մասնիկի ը տառը բաց է թողնւում և նրա տեղ դրւում է ապաթարց (՝) նշանը։—Կ՝ասեմ, կ՝երթայի։

6) Չլ վերջացած բայերի ստորադասական ապառնին իր վերջում ընդունում է եմ բայի ներկայի ձևերը։—(Որ, եթէ) գրեմ, գրես, գրէ (գրի), գրենք, գրէք, գրեն։

Իսկ ստորադասական և պայմանական անկատարը ընդունում է նոյն եմ բայի սահմանական անկատարի

ձևերը։—(Որ, եթէ, կը, պիտի) գրէի, գրէիր, գրէր, գրէինք, գրէիք, գրէին։

7) Ալ և անալ վերջացած բայերի ապառնին եզակի երրորդ դէմքում վերջանում է այ։—Նա կարդայ, հասկանայ։

8) Վերևի ուղղագրութեան հետ չը պէտք է շփոթել ալ վերջացած բայերի հրամայականը, որ եզակիում վերջանում է ա շեշտով, առանց յ տառի։—Կարդա՛, գնա՛։

Հրամայականի յոգնակին բոլոր բայերի համար ընդունում է էք վերջաւորութիւնը շեշտով։—Գրեցէ՛ք, կարդացէ՛ք, հասկացէ՛ք։

9) Ներկայ դերբայի վերջում թէպէտ լսւում է օղ, բայց գրւում է ող։—Գրող, կարդացող։

10) Զը մասնիկը գրւում է բայից ջոկ և խառը։—Զը գրել, չը գրեցի։

Իսկ երբ բայը սկսւում է ձայնաւորով, չը մասնիկի ը տառը բաց է թողնւում և նրա տեղ դրւում է (՝)։—Զ՝ասել, չ՝ասացի։

Ներկայում և անկատարում չ՝ միանալով եմ բայի հետ, գրւում է առանց (՝)։—Չեմ, չես, չէ, (չի) չենք, չէք, չեն, չէի, չէիր, չէր, չէինք, չէիք, չէին։

11) Բաղադրեալ բայ կազմող բառերը գրւում են միմեանցից ջոկ։—Պար գալ, կուլ տալ, ձայն տալ, աչք ածել։

12) Բարդ բայ կազմող բառերը միանում են միմեանց հետ այ յոդակապով։—Պատւասիրել, վարձատրել։

ՄԱԿԲԱՅ

§ 76. Առարկաների գործողութեան կամ դրութեան հանգամանքները ցոյց տւող բառերը կոչւում են Մակբայ (нарѣчіе)։

Մակբայները լինում են՝

1) Տեղական՝ ուր, որտեղ, հեռու, մօտիկ, այստեղ, այնտեղ, վերև, ներքև, ներսը, դուրսը և այլն։

2) Ժամանակական՝ երբ, այժմ, յետոյ, այսօր, երեկ, վաղուց, երբեմն, երբէք, միշտ և այլն։

3) Որակական՝ ինչպէս, այսպէս, այդպէս, այնպէս, սաստիկ, սիրով, եղբայրաբար, հայերէն և այլն։

4) Քանակական՝ որչափ, ինչքան, այսքան, այդքան, այնքան, շատ, սակաւ, քիչ և այլն։

Շատ մակբայներ առաջ են գալիս ա) գոյականներից, բ) ածականներից և գ) դերանուններից։

ա) Գոյականներից առաջ եկած մակբայները, եթէ տեղական են, կարող են հոլովւել Ա. հոլովման պէս։—Վերև, վերևի, վերևից, վերևով և այլն։

բ) Ածականները, բայի վերայ դրւելով՝ դառնում են մակբայ։—Լաւ երգել, քարձր խօսել, խոր մտածել։

Որակական ածականներից առաջ եկած մակբայներն ունեն համեմատութեան աստիճաններ։—Լաւ երգել, աւելի լաւ երգել, ամենից լաւ երգել։

գ) Դերանուններից կազմւած մակբայները, ընդունելով պէս վերջաւորութիւնը, ունենում են գործիական հոլով։—Այսպէս—այսպիսով։

§ 77. ՄԱԿԲԱՅՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եմն վերջացած մակբայները գրւում են ե-ով։— ուրեմն, երբեմն։

Իսկ երբէք գրւում է է-ով։

2) Երէն վերջաւորութեան մէջ ձայնաւորներից առաջինը լինում է ե, իսկ երկրորդը՝ է։—Հայերէն, ռուսերէն։

3) Պէս և օրէն վերջացած մակբայները գրւում է-ով։—Վերջապէս, բարոյապէս, կուրօրէն։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք մակբայները և որոշեցէք նրանց տեսակը.

Կռունկ, ուստի՞ կու գաս, ծառայ եմ ձայնիդ։ Կարկաջահոս աղբիւրն այնտեղ թաւալում էր մարգարիտ. նա յրստակ էր, որպէս բիւրեղ։ Արի, բարձրացիր հնութեան փոշուց, դու իմ հայ լեզու՝ մոռացւած վաղուց։ Ո՞ւր էք վազում, ո՞ւր էք վազում, էյ սարսափած երէներ։ Մնացի մենակ, հոգիս վրդովւած։ Եւ այնուհետև ամէն իրիկուն մնում եմ լուսնի խաղաղ ծագելուն։ Լաւ աշակերտը լաւ է սովորում։ Վատ մարդը զատկին էլ վատ կը լինի։ Մանիր թելեր հաստ ու բարակ։ Ճըլը՛ւրզտ, ճըլը՛ւրզտ, ճախարակ, ես հաստ մանեմ, դու բարակ։ շատ մանողին շալ շապիկ, քիչ մանողին չիթ շապիկ։

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետևեալ մակբայներով.

Գիշերը. ցերեկով, ամառը, միշտ, առաւօտը, մայիսին, վերև, ներքև, քաղցր, եղբայրաբար, այսքան, սակաւ, երբէք, բոլորովին, հայերէն, մանր-մանր, բարձր-բարձր, օրէցօր, էգուց։

ՆԱԽԴԻՐ ԵՒ ՅԵՏԱԴԻՐ

§ 78. Այն հոլովառու բառերը, որոնք ցոյց են տալիս առարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնը, կոչւում են նախդիր (предлогъ) և յետադիր (послѣлогъ)։—

Աշակերտը գնաց դէպի (նախդիր) տուն։

Հայրը գնեց որդու համար (յետադիր) մի գիրք։

Նախդիրը դասւում է հոլովական բառից առաջ, իսկ յետադիրը՝ հոլովական բառից յետոյ։

Նախդիրներ՝ առանց, դէպի, մինչև, բացի...

Յետադիրներ՝ համար, հետ, մօտ, մէջ...

Գոյականներից առնւած յետադիրները հոլովւում են գոյականների Ա. հոլովման օրինակով։—

Մէջ, միջի, միջից, միջով, մէջերը և այլն։

Տակ, տակի, տակից, տակով, տակերը և այլն։

Վրայ, վրայի, վրայից, վրայով, վրաները և այլն։

Կան բառեր, որոնք կարող են լինել և յետադիր և մակբայ։ Եթէ բառը գոյականի մօտ է դրւած, յետադիր է, իսկ եթէ բայի մօտ է՝ մակբայ է։

Սեղանի վրայ (յետադիր) գիրք է դրւած։

Գիրքը դրեց վրան (մակբայ)։

§ 79. ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԻ ԵՒ ՅԵՏԱԴԻՐՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Մէջ գրւում է ջ-ով, թէպէտ լսւում է շ։ Հոլովւելիս՝ է տառը եզակիում դառնում է ի։— Միջի, միջից, միջով և այլն։

2) Վրայ կարելի է գրել և առանց յ-ի։

3) Իրրև գրւում է ը-ով, բայց կարդում ենք իփրեւ։

4) Դէպի գրւում է է-ով։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք նախդիրները և յետադիրները.

Դէպի ո՞ւր, ինձ ասա, թռչում ես այդպէս արագ։ Խոր ձորի մէջ գնում եմ ես, պարզ գիշեր է աստեղազարդ։ Մայրենի լեզու, մայրենի բարբառ, ախորժ, ընտանի եմ հոգու համար։ Ճաշից յետոյ եղբայրը քրոջ հետ գնաց այգին։ Եղբայրս ծառի տակին, սաղմոսը կռան տակին։ Մինչև սեպտեմբեր վերջանում են ամառային արձակուրդները։ Բացի ամարային ամիսներից, մենք միշտ գնում ենք ուսումնարան։ Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ, ինձնից փրկութիւն դու բնաւ մի յուսալ։ Տղայ, աղջիկ ուրախ զարթ՝ փթթեցան վերդ մայիսի վարդ։

2) Կազմեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց մէջ լինեն հետևեալ նախդիրները և յետադիրները.

Դէմ, իբր, զատ, մօտ, ներքևը, փոխանակ, մինչև, դէպի, բացի, վերևը, առաջ (առջև), յետոյ, համար, տակ, վրայ։

ՇԱՂԿԱՊ

§ 80. Նախադասութիւնները և նախադասութեան անդամները միմեանց հետ կապող բառերը կոչւում են շաղկապ (союзъ)։—

Ես գրում եմ, իսկ դու կարդում ես։

Գիրքը եւ մատիտը սեղանի վրայ են։

Ամենագործածական շաղկապներն են՝ եւ (և) կամ ու, նա եւ, այլեւ, էլ, կամ (կամ թէ), եթէ (թէ), որ, թէեւ (թէպէտ), այլ, որպէս զի, քան (քան թէ) և այլն։

§ 81. ՇԱՂԿԱՊՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Եւ կարող է գրւել եւ։

2) Ու շաղկապից առաջ անունը վերջանում է ն։— Հայրն ու որդին։

3) Թէ, թէեւ, թէպէտ գրւում են է-ով։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք շաղկապները.

Մարդ և անասուն, գազան և թռչուն, ամենքն էլ իրանց գործին են գնում։ Մերկ ու թուլակազմ եկար այս աշխարհ և մօրդ գրկում կ'առնէիր հանգիստ։ Բայց միայն, աւաղ, մահը տարաժամ առառպեալ մօրդ դրաւ գերեզման։ Դու տեսե՞լ ես երկնքումը պայծառ լուսին ծագելիս, կամ թէ կանաչ տերևի մէջ կարմիր ծիրան փայլելիս։ Թէև դու բօրսայի ես զարդ, բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ։

2. Գրեցէք մի-մի նախադասութիւն հետևեալ շաղկապներով.

Իսկ, բայց, ընդհակառակը, այնպէս—ինչպէս, այնքան—ինչքան, քան թէ, կամ, արդեօք, եթէ, միայն, թէև, ճշտիւ դիցուք, ինչքան որ, որովհետև, որպէսզի, ուրեմն։

ՄԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

§ 82. Այն հնչիւնները և բառերը, որոնք արտայայտում են մեր զգացմունքներն ու կիրքը, կոչւում են միջարկութիւն կամ ձայնարկութիւն (междометіе).

Միջարկութիւններն արտայայտում են՝

1) Ուրախութիւն՝ ահ, ուհ, էֆ։
2) Ցաւ՝ վա՛խ, վա՛յ, օ, ոհ, ախ։
3) Ափսոսանք՝ ափսո՛ս, աւա՜ղ։
4) Բաղձանք՝ երանի՛ թէ, ո՞ւր էր թէ։
5) Զարմանք՝ վա՜հ, օ, ոհ։
6) Երկիւղ՝ վա՛յ թէ, մի՛ գուցէ։
7) Կոչ՝ ո՛վ, ո՛, էյ, հէյ, տո՛, ձո՛, ա՛յ։
8) Խրախոյս՝ կեցցէ՛, հա՛, ապրի՛ս։

Կան նմանաձայն ձայնարկութիւններ, որոնք արտայայտում են անշունչ առարկաների և կենդանիների հնչիւնները։—Զը՛նգ, զը՛նգ. չը՛խկ, չը՛խկ. ճը՛ռ. մեա՜ւ (կատու). հա՛մ-հա՛մ (շուն) և այլն։

§ 83. ՄԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

1) Միջարկութիւնների գլխին դրւում է (՛) կամ (') նշանը։— Ա՛խ, վա՛յ, տո՛։

2) Միջարկութիւնը, եթէ դրւած է նախադասութեան սկզբին կամ վերջին, միւս անդամներից բաժանւում է ստորակէտով։ Իսկ եթէ նախադասութեան միջին է, երկու կողմից առնում է ստորակէտ։—

Ա՛խ, թռչո՛ւն, ծիծեռնակ, ծնած տեղս Աշտարակ։
Որքա՜ն դժբաղդ եմ ես, ա՜խ։
Հերոսը, աւա՜ղ, այլ ևս չը կայ։

Վարժութիւն։—1. Հետևեալ նախադասութիւններից ջոկեցէք միջարկութիւնները.

Ձայն տո՛ւր, ո՛վ ծովակ, ինչո՞ւ լռում ես։ Ես լսեցի մի անուշ ձայն, ա՛խ, ափսո՛ս, որ երազ էր։ Ո՛ւխայ, ուխայ, սիրուն հովիւ, քունդ անուշ։ Երանի՛, գարուն լինի տարին բոլոր ժամանակ։ Ժամը տւին—տա՜ն-դօ, տա՜ն-դօ. կովը կթենք, թը՛ռ, թը՛ռ կաթ տայ։ Բաղէ՛, թը՛ռռ, բաղէ՛, թ՛ըռռ... Պառաւ նանը զարթնում է, տա՛, տա՛, տա՛, պա՛, պա՛, պա՛։

2. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ հետևեալ միջարկութիւններով.

Կեցցէ՛, ապրի՛ս, վա՛յ, մի՛ գուցէ, էյ, ա՛յ, երանի՛, տո՛, ճ, ծի՛ւ-ծի՛ւ։

ՅԱՒԵԼԻԱԾ

—

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

§ 1. ՀԱՄԱՌՕՏ ԵՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ *Համառօտ* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ կան միմիայն գլխաւոր անդամներ։—Աշակերտը գրում է։

Իսկ *ընդարձակ* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ բացի գլխաւոր անդամներից՝ կան և երկրորդական անդամներ։—Աշխատասէր աշակերտը դասարանում գրում է իր դասը։

§ 2. ԴԻՄԱՒՈՐ ԵՒ ԱՆԴԷՄ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ *Դիմաւոր* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ ենթական յիշւում է կամ իմացւում է մըտքով։—*Ասուած ծուլութիւն չի սիրում երբէք։ Խելօք մանուկներ, (դուք) ձեր գրքերն առէք։*

Իսկ *անդէմ* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ ենթական անյայտ է։—*Ասում են, որ ամենայն մարդ մի աստղ ունի երկնքում։ Լուսացաւ, լուսացաւ, լուսն է բարին։ Ամպել է, ձիւն չի գալիս։*

§ 3. ՊԱՐԶ ԵՒ ԲԱՐԴ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ *Պարզ* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ միայն մի պարզ միտք է արտայայտում։—*Մրջիւնը բերնով իր կերն է տանում։*

Իսկ *բարդ* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմւած է երկու կամ աւելի նախադասութիւններից։—*Ինչ կը ցանես, այն կը հնձես։*

Բարդ նախադասութիւնը կազմւում է՝ *գլխաւոր* ու *երկրորդական*, *միատրեալ*, *յաւելեալ* և *միջանկեալ* նախադասութիւններից։

§ 4. ԳԼԽԱՒՈՐ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ *Գլխաւոր* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որից կախում ունի ուրիշ նախադասութիւն։ Իսկ *երկրորդական* կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կախում ունի գլխաւորից և պարզաբանում է նրա մի որևիցէ անդամը։—*Մանիր թելեր հաստ ու բարակ, որ ես հոգամ իմ ցաւեր։*

Այս օրինակում գլխաւոր նախադասութիւնն է *մանիր թելեր հաստ ու բարակ*, իսկ երկրորդականը՝ *որ ես հոգամ իմ ցաւեր։*

Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորապէս լինում է.

ա) Յատկացուցիչ։—Այն գետը, որ անցնում է Թիֆլիսի միջով, կոչւում է Կուր։

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնը կրճատենք, երկրորդական յատկացուցիչ նախադասութիւնը կը դառնայ յատկացուցիչ բառ։—Թիֆլիսի միջով անցնող գետը՝ կոչւում է Կուր։

բ) Լրացուցիչ։—Որդին լսում է, ինչ որ ասում են ծնողները։

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնը կրճատենք, երկրորդական լրացուցիչ նախադասութիւնը կը դառ-

նայ լրացուցիչ բառ։ — Որդին լսում է ծնողների ասածը։

գ) Պարագայական։—Որտեղ կայ սէր, այնտեղ կայ միաբանութիւն։ Ձիւնը հալւում է, հէնց որ տաքանում է եղանակը։ Ամեն մարդ աշխատում է, որ առաջ գնայ։

Եթէ այս բարդ նախադասութիւնները կրճատենք, երկրորդական պարագայական նախադասութիւնները կը դառնան պարագայական բառեր։—Սէր եղած տեղում կայ միաբանութիւն։ Ձիւնը հալւում է եղանակը տաքանալուն պէս։ Ամեն մարդ աշխատում է առաջ գնալու։

Ինչպէս տեսանք, երկրորդական նախադասութիւնը բաժանւում է գլխաւորից ստորակէտով. իսկ եթէ նա լինում է գլխաւոր նախադասութեան անդամների մէջ, երկու կողմից է ստորակէտ առնում։

Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորից բաժանելու համար, երբեմն դրւում է ըուլթ (՝)։—Պատմեց պառաւին՝ թէ ինչ բան տեսաւ։

Բացի դրանից ըուլթը դրւում է թւարկութիւնների, բացատրութիւնների ու բառերի զեղջման ժամանակ։—Տարին ունի չորս եղանակ՝ գարուն, ամառ, աշուն և ձմեռ։ Նա բերաւ իր հետ մի ոսկէ ձկնիկ՝ ձկանց արքայի դուստրը գեղեցիկ։ Մարտը տալիս է ձնծաղիկ, ապրիլը՝ կապոյտ մանուշակ։

Ըուլթը դրւում է նաև, երբ ուզում ենք չը շփոթել նախադասութեան զանազան անդամները միմեանց հետ։—Եւ նա ուժասպառ՝ խոտերի միջին՝ յուսահատ, տխուր՝ լալիս էր անվերջ։

§ 5. ՄԻԱՒՈՐԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ։ Միաւորեալ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որը կազմւած է երկու կամ աւելի պարզ նախադասութիւնների միաւորութիւնից։ — Արեւն էլ վաղուց ելաւ, բարձրացաւ։

Այս նախադասութիւնը կազմւած է երկու պարզ նախադասութիւնների միաւորութիւնից՝ 1) Արեւն էլ վաղուց ելաւ, 2) Արեւն էլ վաղուց բարձրացաւ։

Միաւորեալ նախադասութեան մէջ մի ենթակայի հետ կարող են լինել երկու կամ աւելի ստորոգեալներ, մի ստորոգեալի հետ՝ երկու կամ աւելի ենթականեր, մի ենթակայի կամ ստորոգեալի հետ՝ երկու կամ աւելի միատեսակ երկրորդական անդամներ։— Ձի, ոչխար, գառնուկ, այծ, ուլ, հորթ ու կով գնացին իրանց գործին շտապով։ Արեւը յաղթեց ամպերին, շողքը ձգեց սարերին։ Խեղճ որբիկը չ'ունէր հայր, մայր, եղբայր ու քոյր։ Նա անտուն, անտէր, քաղցած ու ծարաւ թափառում էր փողոցներում։ Դեկտեմբերին, յունուարին և փետրուարին ձմեռ է լինում։

Միաւորեալ նախադասութեան մէջ վերջին և նախավերջին միատեսակ անդամների մէջ դրւում է ու կամ եւ. իսկ միւս միատեսակ անդամները բաժանւում են իրարից ստորակէտով։

§ 6. ՅԱՒԵԼԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ։ Յաւելեալ կոչւում է այն նախադասութիւնը, որ կազմւած է ուրիշի բառերից։—Մի օր տգեղն ասում է միւսին. «Երթանք ծովի ափ, քոյրիկ, միասին»։

Այս օրինակում Մի օր տգեղն ասում է միւսին գըլխաւոր նախադասութիւն է, իսկ «երթանք ծովի ափ քոյրիկ, միասին»՝ յաւելեալ։

Յաւելեալ նախադասութեան սկզբում դրւում է միջակէտ եւ չակերտ (. «), իսկ վերջում՝ չակերտ և վերջակէտ (»։)։

Հարց ու պատասխանների ժամանակ, չակերտների տեղ կարող է գործ ածւել անջատման գիծ(—), որ դրւում է յաւելեալ նախադասութեան առաջ, օրինակ.

—Էն մէկ հաւ կար, ո՞ւր գնաց։

—Ծարաւ աղբրում կուլ գնաց։

Ծանօթութիւն։—Միջակէտը դրւում է նաև անկախ նախադասութիւնների մէջ։—Աշուն է խորին. ծիծառը թռաւ. անտառն է դատարկ. դաշտը մերկացաւ։

Չակերտների մէջն են առնում նաև գրւածքների և թերթերի անունները։—«Վէրք Հայաստանի» վէպը գրել է Խ. Աբովեանը։ «Մեր հայրենիքը» լաւ երգ է։ «Բազմավէպը» հրատարակւում է սուրբ Ղազարի վանքում։

§ 7. ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ։ Միջանկեալ կոչւում է այն անկախ նախադասութիւնը, որ՝ իբրև ծանօթութիւն, գցւած է մի ուրիշ նախադասութեան մէջ։—Պետերբուրգը, ինչպէս յայտնի է, Ռուսաստանի մայրաքաղաքն է։ Եւ գնաց տեսաւ (բայց մինչ տեսնի լաւ, որ արդար լինի եւ ոչ անիրաւ). հին խուղի շէմքում պառաւը նստած։

Միջանկեալ նախադասութիւնը միւսներից բաժանւում է ստորակէտներով կամ փակագծով ( )։

Վարժութիւն։—Վերլուծեցէք հետեւեալ նախադասութիւնները.

Աշունը եկաւ։ Թափւեցաւ սաղարթ։ Լռեց։ Ամպերը եկան, ծածկեցին։ Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր, հոգով դեռ արի, գլխով ալեոր։ Մօր համար բոլոր որդիքը սիրելի են։ Անձրևում է։ Մթնում է։ Վարդը, մանուշակը և մեխակը անուշահոտ ծաղիկներ են։ Ահա մէկ օր էլ ծերը գնաց ծով, որ ձուկը որսայ իր մաշած ցանցով։ Սիրուն թիթեռ, ինձ ասա՝ թէ ինչով ես դու ապրում։ Այն աշակերտը, որ աշխատում է, արժանի է գովեստի։ Որտեղ հաց, այնտեղ կաց։ Այդ զարհուրելի ձայնիցը դաժան (ոչ որոտմունք էր և ոչ էլ գազան) լեռներ ու ձորեր դղրդում էին։ Կանչեց կիսամեռ սիրունը ջրից. «քոյրիկ, իմ քոյրիկ, փրկէ ինձ մահից»։

§ 8. ՀԱՐՑԱԿԱՆ, ԲԱՑԱԿԱՆՉԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ Հարցական կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ կայ հարց։—Ինչո՞ւ ձրկանց հետ պար չես բռնում մանկական։ Հիմի՞ էլ լռենք։

Հարց պարունակող բառի գլխին դրւում է հարցական նշան (՞)։

Բացագանչական կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ կայ բացագանչութիւն։—Օ՜, ծանր հոգսերի խղճուկ զաւակներ, որքան համբերող, քաջ է ձեր հոգին։

Բացագանչութիւն պարունակող բառի գլխին դրւում է երկար (՛)։

Պատմական կոչւում է այն նախադասութիւնը, որի մէջ, առանց հարցի կամ բացագանչութեան, հանդարտ պատմւում է մի բան։—Ձիւն էր գալիս փաթիլ-փաթիլ, հետն էլ անձրև կաթիլ-կաթիլ։

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
U.S.S.R. Публичная Библиотека
7/XI 1922
Ս. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

ՆԿԱՏԻԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
23	19	նախադասութիւն	նախադասութիւններ
26	19	метдометіе	междометіе
31	26	մարդկանց—	մարդկանց։—
32	14	բարութիւ-ներ-ում	բարութիւն-ներ-ում
49	9	հոլովման	հոլովման
53	1	գոյակահին եւ	գոյականի հետ

ՊԵՏԱԿԱՆ-ՀԱՆՐԱՅԻՆ
Հ. Հ.
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

Ցարութիւն Թումանեանի

1) ԽՕԼԵՐ, վոդեվիլ	20	կոպ.
2) ԱՐԻՈՒԹԵԱՆ ԹԵՒԵՐԸ (թարգմ.)	30	»
3) ԱՄՈՒՐԻՆ (սակաւաթիւ)	20	»
4) ՀԱՆԱՔ ՈՒ ԴԱՆԱԿ (սակաւաթիւ)	30	»
5) ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (սակաւաթիւ)	50	»
6) ՄԵԼԻՔ-ԲԷԴԼԱՐ, պատմ. պոէմ (սակաւաթիւ)	10	»
7) ՄԵԼԻՔ-ԻՍՈՒՓ, » »	20	»
8) ՄՈՒՍԱ, պատմ. պոէմ I նուագ	20	»
9) ՄՈՒՍԱ, » » II »	20	»
10) ՆՈՒԱԳՆԵՐ	30	»
11) ՀԱԶԱՐԱՆ-ԲԼԲՈՒԼ, ֆէէրիա 3 արարուածով	30	»
12) ԱՐՏԱՒԱԶԴ Բ. պատմ. ֆէէրիա 4 պատկերով	30	»
13) ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԻՍԱԿ	3	»
14) ՌՈՒՍ-ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՆ	75	»
15) ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Բ. տպագրութիւն	40	»

Դիմել՝ Թիֆլիսի գրավաճառներին կամ հեղինակին՝
Тифлисъ, Чавчавадзевская, № 25 а,
Арутюну Туманьяну.

«Ազգային գրադարան»
NL0230992

6324